

ВИЛЬЯМ ШЕКСПИР

ТАНЛАНГАН АСАРЛАР

Беш жилдик

Иккинчи жилд

Тошкент

Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти
1981

ЮЛИЙ ЦЕЗАРЬ

УЎҚУН
таржимаси

ҚАТНАШУВЧИЛАР

Юлий Цезарь	}	— Цезарь ўлгандан кейинги триумвирлар.		
Октавий Цезарь				
Марк Антоний				
Марк Эмилий Лепид				
Цицерон	}	— Сенаторлар.		
Публий Попилий Лена				
Марк Брут	}	Цезарга қарши фитна уюштирувчилар.		
Кассий				
Каска				
Трибоний				
Лигарий				
Деций Брут				
Метелл Цимбр				
Цинна	}	— нотиқлар.		
Флавий Марулл				
Артемидор Книдский		ваъзхонлик муаллими.		
Авлиё	}	— Брут билан Кассийнинг тарафдорлари		
Цинна шоир				
Бўлак шоир				
Люцилий				
Титиний				
Мессала				
Ёш Катон				
Волумний				
Варрон			}	— Брутнинг хизматкорлари
Клит				
Клавдий				
Стратон				
Люций Дарданий				
Пиндар	— Кассийнинг хизматкори			
Кальпурния	— Цезарнинг хотини.			
Порция	— Брутнинг хотини.			

Сенаторлар, шаҳарликлар, қўриқчилар хизматкорлар ва бошқалар.

Воқеа Римда, сўнг Сард ва Филипп яқинида ўтади.

I ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Рим. Кўча.

Флавий билан Марулл, ҳамда бир қанча шаҳарликлар киради.

Флавий

Ҳой, ялқовлар, уйингизга тарқалингиз, тарқалинг!
 Хўш, қанақа байрам букун? Эсингиздан чиқдимми
 Уэ касбининг белгисини тақмай туриб, иш куни
 Биронта ҳам ҳунарманднинг кўча-кўйда тентираб
 Юришлиги мумкин эмас эканлиги?— Сен кимсан?

Биринчи шаҳарлик

Менми, тўрам, дурадгорман.

Марулл

Қани чарм, пешбандинг, айт? Тахтакачинг қаёқда?
 Хўш, ясаниб олиб, бунда нима қилиб юрибсан?
 Сен-чи? Кимсан? Жавоб бер тез!

Иккинчи шаҳарлик

Ростини айтсам, хўжам, мен устаси фаранг, йўқни
 йўндирадиганларданман.

Марулл

Касби-коринг нима ахир? Аниқ жавоб бер, айёр.

Иккинчи шаҳарлик

Хўжам, қиладиган касбим покиза ва ҳалол касб, йиртиқни ямайман, синиқни қадайман... Узилганни улайману, бузилганни тузатаман.

Марулл

Аниқ касбинг борми ахир? Э, муғомбир, ишەқмас!

Иккинчи шаҳарлик

Э, хўжам, менга кўп дардага қилаверманг, кўп кучанманг, пақ этиб ёрилиб кетсангиз, яна ямаб ўтирмай.

Марулл

Бу нима деганинг, беҳаё? Мени ямаб қўяман дедингми, муттаҳам?

Иккинчи шаҳарлик

Ҳа, хўжам, кунгирадор қилиб ямаб қўяман.

Флавий

Сен, ҳалиги, пойафзал ямайдиган ямоқчимисан?

Иккинчи шаҳарлик

Топдингиз. Пешонамга биттаю битта бигиз битган. Мени боқадиган ҳам ўша битта бигиз. Мен, хўжам, эски чориқларнинг табибиман. Уларни катта хавфу-хатарлардан халос этадиган ўзим. Не-не зодагонларнинг асил чармдан тикилган этигининг пошнасига ҳам ўзим нағал қоқаман.

Флавий

Ундоғ бўлса нима учун дўконингда ўтирмай, Оломонни кўча-кўйда эргаштириб юрибсан?

Иккинчи шаҳарлик

Чориқлари тезроқ адою тамом бўлсаю, менга иш кўпайиб қолса деб, хўжам. Биз, Цезарни кўриш ва унинг кўчалардан шону шавкат, дабдабаю тантана, билан ўтишини томоша қилиш ниятида байрам қилиб юрибмиз.

Марулл

Дабдабаси нима экан? Нима берди Римга у?
Орқасидан келадими занжирланган асирлар,
Безаб зафар аравасин довруқ, тантана билан?
Йўқ, сиз Римнинг шафқат билмас халқи ҳиссиз
кесаксиз!

Ҳиссизликда қояларнинг тошидан ҳам баттарсиз.
Помпей¹ ёддан чиқдими, хўш, айтнинг, ахир неча

бор,

Миноралар, деразалар, деворларга, томларга,
Ҳатто баланд мўриларга чиқиб олиб кун бўйи,
Пойлагансиз кўрамиз деб, ўша улуғ Помпейнинг
Довруқ солиб ўтишини шу Рим кўчаларидан.
Кўрган они ҳашаматли аравасин Помпейнинг
Чуввос солиб бақиргансиз, титратгудай оламини,
Наърангизнинг тўлқинлари урилганда қирғоққа
Тибр² каби дарёни ҳам сола олган ларзага.
Энди байрам либосига ўралибсиз ҳаммангиз!
Энди, Помпей қонларидан кечиб ўтган одамнинг
Иўлларига гуллар сочиб байрам қилмоқчисизлар.
Йўқол ҳамманг уй-уйингга!

Уйга бориб, шармандалар, тавба қилинг тиз

чўкиб,

Сиздек расво, яхшиликни билмаганлар бошига
Яна қаҳру-ғазабини ёғдирмасин худолар!

¹ Помпей — Римнинг лашкарбоши ва сиёсий арбобларидан бири.

² Тибр — Рим шаҳридан ўтадиган дарё.

Ф л а в и й

Биродарлар қани, жўнанг. Фариб дўстларингизни
Дарҳол Тибр соҳилига олиб бориб йиғлангиз,
Шу зўр гуноҳингиз учун тўхтамасдан ёш тўкинг,
То қирғоқни дарё суви тамом кўмиб кеткунча.

Ш а ҳ а р л и к л а р к е т и ш а д и .

Мана шундай эритилар жуда қаттиқ маъдан ҳам.
Иқрор бўлиб гуноҳига, ғинг демасдан кетишди.
Сен бу йўлдан тўғри боргил Капитолий томонга.
Мен-чи, бошқа йўлдан борай. Қайда кўрсанг Це-
зарнинг
Ҳайкалидан гулчамбарни олиб ташла, уқдингми?

М а р у л л

Қандоқ қилиб?
Луперкалий байрами-ку,¹ ўзинг яхши биласан.

Ф л а в и й

Нима бўпти? Юлий Цезарь ўлжалари битта ҳам
Ҳайкал узра кўринмасин. Мен нарёғдан айланиб
Бормоқчиман, қора халқни тўпланишга қўймас-
дан.

Сен ҳам ҳайда кўчалардан аламонни беомон,
Биз Цезарнинг қанотидан ўсик-ўсик патларни
Юлиб ташлаб парвозини пича камайтирамиз.
Акс ҳолда баланд учиб одамларнинг кўзидан
Ғойиб бўлиб кетадию сўнг бизларни қул каби
Итоатда ушлаб турар даҳшат солиб ҳамма вақт.

¹ Луперкалий байрами — Ҳосилдорлик худоси ҳи-
собланган Луперка шаънига 15 февралда ўтказиладиган
байрам. Бу байрам вақтида, «Муқаддас чопиш, (пойга)» ўтка-
зилар эди. Чопувчи зодагон ёш йигитлар камар билан тўқнаш
келганларнинг ҳаммасини уриб ўтарди. Агар камар тугмас хо-
тинга тегса, у хотин тугадиган бўлади, деб ҳисоблашарди.

Кетишади.

ИККИНЧИ САҲНА

Майдон.

Трубалар чалинади. Цезарь, пойга кийимида Антоний.

Кальпурния, Порция, Деций, Цицерон;

Брут, Кассий ва Каскалар киришади, уларнинг орқасидан кўп аламон киради, аламон орасида авлиё ҳам бор.

Цезарь

Калпурния!

Каска

Жим бўлингиз! Цезарь гапирмоқдадир.

Труба овозлари тинади.

Цезарь

Калпурния!

Калпурния

Шу ердаман, нима дейсан, соҳибим.

Цезарь

Тўппа-тўғри Антонийнинг йўлида тур, у чошиб —
Утган чоғда.— Антоний!

Антоний

Хўш, нима дейсан, соҳибим?

Цезарь

Чопишингда унутмагил Қалпурнияга аста
Тегиб ўтиш лозимлигин, англадингми, Антоний.
Кексаларнинг айтишича туғмайдиган хотинлар
Шу муқаддас чопиш чоғи тегиб кетса чопарга,
Қутулармиш жодулардан, сеҳрлардан батамом.

Антоний

Хотиржам бўл: Цезарь сўзи менинг учун —
қонундир.

Цезарь

Қани, кетдик. Биронта ҳам маросимни қолдирмай
Кўриш зарур.

Фанфарлар, трубалар чалинади.

Авлиё

Юлий Цезарь!

Цезарь

Ким у мени чақирган?

Каска

Жим бўлингиз, бирорта ҳам овоз кўтарилмасин!

Музыка тинади.

Цезарь

Ким у мени аламоннинг орасидан чақирган?
Музиканинг овозини босиб кўкка юксалган
«Цезарь» деган садо менинг қулоғимга чалинди.
Цезарь сени эштади.

Авлиё

Иди мартдан¹ сақлангил!

Цезарь

Ким у ўзи?

Брут

Бир авлиё иди мартдан сақлан деб
Сени огоҳлантирмоқчи.

¹ Иди март — Қадимий Рим календари бўйича 15 мартга тўғри келадиган кун.

Цезарь

Қани, бернроқ келсин,
Кўриб қўяй ким экан у.

Кассий

Бу ёққа чиқ, қани, ҳой!
Цезарга боқ!

Цезарь

Нима дейсан, қани энди гапир-чи?

Авлиё

Эҳтиёт бўл иди мартдан!

Цезарь

Бу телба-ку. Қани юринг нари кетдик бўлмаса.

Трубалар чалинади. Брут билан Кассийдан бўлак
ҳамма чиқиб кетади.

Кассий

Сен пойгани кўриш учун бормайсанми?

Брут

Менми? Йўқ.

Кассий

Юр, борайлик.

Брут

Мен ўйинни хуш кўрмайман унча ҳам.
Антонийга одат бўлган шўхликлардан маҳрум-
ман.

Хўп, мен сенга ҳалал бермай, хайр, дўстим Қай
Кассий.

К а с с и й

Зеҳн соламан, сўнги чоғда, дўстим Брут, кў-
зингда
Одатдаги хушчақчақлик, мулойимлик кўринмас.
Жуда кам гап бўлиб қолдинг, тундсан сени жо-
нидан.
Азиз кўрган дўстинг билан муомиланг совуқроқ.

Б р у т

Янглишасан, Кассий. Дуруст, бир оз ғамгин
кўзларим,
Аммо менинг бу ташвишли қиёфамни сен фақат
Менгагина тааллуқли деб ҳисобла. Мен ҳозир
Юрагимда сақлаб юрган ҳар хил фикр, ҳислар-
нинг
Зўр таъсири остидаман: шунинг учун, эҳтимол,
Бир оз ғамгин кўринарман. Аммо бу ҳол дўст-
ларни
Ҳеч ташвишга солмаслиги лозим, сен ҳам улар-
нинг
Биттасисан. Шўрлик Брут ўзи билан ёвлашиб,
Бепарводир бошқаларга дўстлик изҳор қилиш-
да,—
Мана шундай деб фаҳмла менинг совуқлигимни.

К а с с и й

Демак, ғамгинлигингни мен нотўғри англабман,
Шунинг учун жуда муҳим бир фикрни ичимда
Сақламоқда эдим, сендан ҳадиксираб, яшириб.
Қани, айт-чи, Брут, ўзинг кўрасанми ўзингни?

Б р у т

Кўрганим йўқ, Кассий, ахир кўз ўзини кўролмас,
Кўрса фақат ўз аксини кўра олур...

К а с с и й

Галинг ҳақ.

Э, аттанг қани энди битта кўзгу бўлса-ю,
Унга боқиб Брут бутун ўзидаги яширин
Фазилатни кўролса, деб ачинишар одамлар.
Дўстим, жуда кўп римлилар, (фақат Цезарь мус-
тасно),

Оҳ чекишиб шу купларнинг огир зулми остида,
Атанггина, софдил Брут бўлаётган ишларни
Аниқ, равшан кўролмасдан ётибди деб қайғуда.

Б р у т

Кассий, мени қандай ишга тортмоқчисан, айт-чи,
хўш,
Ахтаришга даъват қилиб дилимда йўқ нарсани?

К а с с и й

Хўп бўлмаса, дўстим Брут, сўзларимга қулоқ сол.
Модомики ўз-ўзингни фақатгина кўзгуда
Кўра оладиган бўлсанг, кўзгу бўлиб мен сенга
Ҳатто ўзинг билмайдиган нарсаларни кўрсатай.
Менинг азиз дўстим Брут, мендан асло ҳайиқма.
Ҳа, албатта, агар мени тўғри келган одамга
Шилқимларча дўстлик изҳор қиладиган бемаъни,
Кўча-кўйда тентировчи масхарабоз деб билсанг,
Ё бўлмаса кишиларнинг ишончини қозониб,
Сўнг уларни қизартириб қўядиган бетайин
Бир одам деб ҳисобласанг, ё кайф қилган чоғида
Ҳар ярамас бебошга ҳам сир айтар деб ўйласанг,—
Майли, мендан эҳтиёт бўл, ҳайиқа қол, майлига.

Саҳна орқасидан шоднёна овозлар эшитилади.

Б р у т

Бу қанақа шовқин-сурон? Қўрқаманки, халойиқ
Тож кийгизаётган бўлса керак Юлий Цезарга.

Кассий

Қўрқасанми? Демак сен ҳам истамайсан бу ишни?

Брут

Истамайман бу ишни, ҳа, гарчи уни севсам ҳам.
 Хўш, бу ерда нима учун мени ушлаб турибсан?
 Қани, гапир, мақсад нима? Агар нафи умумга
 Тегадиган иш ҳақида сўз борадиган бўлса,
 Бир кўзимнинг қаршисига номусни қўй, бирининг
 Тўғрисига ўлимни қўй, — иккисига баравар
 Боқар кўзларим. Ҳаётдан номусни мен қанчалик
 Ортиқ севсам шунча менга мадад қилсин худолар:

Кассий

Брут, сенинг соф қалбингда дарё каби мавж урган,
 Бу эзгулик чехрангдан ҳам аён бўлиб турибди.
 Дўстим, менинг сўзларим ҳам ўша номус ҳақида.
 Фикринг қалай шу бугунги оғир турмуш жўнида,
 Ҳам бошқалар қай фикрда, менга сира маълуммас.
 Менинг учун ўзим билан тенг бир махлуқ олдида
 Даҳшат, қўрқув билан яшаш — яшамаслик демак-
 дир.

Биз ҳам худди Цезарь каби озод туғилганлардан,
 Биз ҳам худди унга ўхшаб улғайганмиз сут эмиб,
 Биз ҳам иссиқ-совуқларга бардош бера оламиз.
 Бир кун Тибр қирғоқларга сапчир эди қутуриб,
 Ҳаво совуқ, бўрон эса даҳшат билан эсарди.
 Шунда Цезарь: «Ҳой, Кассий, айт, сен шу топда мен
 билан,

Ғазабланган тўлқинларнинг қучоғига отилиб,
 Бу соҳилдан у соҳилга сузиб ўтишлик учун,
 Журъат эта оласанми?» деб қичқирди. Мен шу он,
 Ечинмасдан, кийим билан сув қаърига отилдим.
 Ва орқамдан, сузгил дея, таклиф этдим уни ҳам.
 У ҳам худди шундай қилди. Қутурадди тўлқинлар,

Қулоч отиб сузишардик, бўй бермасдан дарёга,
Тўлқинларни ўмров билан уриб, ёриб ўтардик.
Аммо, бирдан Цезарь: «Кассий, менга ёрдам бер

тезроқ

Ғарқ бўламан» деб қичқирди етолмасдан соҳилга
Худди буюк аждодимиз Эней¹ бир чоқ оловда
Енаётган Троядан ўз отаси Анхизни
Елкасига даст кўтариб олиб чиққани каби
Мен Цезарни ҳалокатдан қутқарганман ўшанда.
Энди ўша одам худо, Кассий эса хокисор,
Цезарь жиндек имо қилса тайёр бўйин эгишга!
Безгак билан оғриган у бир вақт Испанияда;
Алақлаган чоғларида, ёдимда бор, кўрганман
Аянч ҳолда титраганин,— ҳа, бу худо титраган!
Кўрганман қон оққанини қовжираган лабидан.
Ҳозир битта қараганда титратувчи жаҳонни
Кўзлар у чоқ хира эди иситманинг зўридан.
Эшитганман инграганда, унинг ожиз овозин,
Бу овозга ҳозир эса қулоқ солар бутун Рим,
Қулоқ солар ҳар бир сўзни ёдда тутиб қолгани.
Худди нимжон қиз боладай, ташналикка чидамай,
«Менга сув бер Титиний» деб қичқиргани эсимда.
Э, худолар, қандай қилиб шундай оддий бир махлуқ
Осмонларга чиқиб кетди, ҳоким бўлиб жаҳонга!

Саҳна орқасидан труба товушлари ва шодиёна овозлар
эшитилади.

Б р у т

Ана, яна шодиёна! Шовқинлардан маълумки
Янги, янги олқишларга кўммакдалар Цезарни.

¹ Эней — Енаётган Троя шаҳридан ўз отаси Анхизни
опичлаб олиб чиққан қаҳрамон.

Кассий

Ҳа, тор жаҳон бўйлаб Цезарь, қадам ташлар музаф-
фар,

Бизлар эса майда, резги ва хокисор одамлар,
Уралашиб унинг улкан оёқлари остида,
Ўзимизга очиқ мозор ахтаришиб юрибмиз...
Аммо кўп вақт тақдиримиз ўзимизга боғлиқдир,
Шу аянчли ҳолимизга тақдир эмас — ўзимиз
Айбдормиз. Брут — Цезарь! Қани, ўзинг айт, дўстим,
«Цезарь» номи нима билан афзал бошқа номлардан?
Қандоқ қилиб унинг номи сеникидан улурмиш?
Агар ёзсанг — иккиси ҳам баббаравар чиройлик.
Тилга олсанг — икки ном ҳам эшитилар ёқимли,
Тортиб кўрсанг — икки номнинг салмоғи ҳам бара-
вар.

Дуо ўқиб икки номни тилга олиб чақирсанг
Иккисига баббаравар жавоб берур арвоҳлар.
Модомики шундай экан, худо ҳаққи, айт дўстим,
Қандоқ қилиб бу одамнинг дабдабаси, шуҳрати
Сеникидан ошиб кетди? Сен шарманда умрбод!
О, Рим, сенинг томирингда мўътабар қон камаймиш.
Ахир олам олам бўлиб кўрганмиди, қани айт,
Фақат битта одам билан шуҳратланган асрни?
Шу чоққача бирор одам айтолганми:—Ҳой, сен
Рим,—

Нима учун, жавоб бергил, кенг деворлар ичида,
Фақатгина бир одамни сақлаб келмоқдасан деб?
Модомики қучоғида битта одам бор экан,
Ҳали ҳам кенг, инон дўстим, гўзал Римнинг даргоҳи!
Сен билан биз оталардан эшитганмиз бир вақтлар
Доно Брут ўтган экан: агар ҳаёт бўлса у
Римда янги шоҳ бўлгандан кўра шайтон умрбод
Ҳукм суришини, шаксиз, афзал кўрган бўларди.

Б р у т

Мени гоят севишингга ишонаман, шубҳам йўқ.
 Мендан нима исташингни — фаҳмладим, тушундим.
 Бу ишларга менинг қандоқ қарашимни — кейинроқ
 Биласан. Ҳа, ҳозирчалик, сўрар эдим дўстона
 Мени кўп ҳам шошилтирма. Айтган гапларингни мен
 Ўйлаб кўрай: яна тагин ниманки гапирсанг
 Жоним билан эшитаман. Бундай муҳим гапларни
 Муҳокама қилмоқ учун учрашгали қулай пайт
 Топармиз. Ҳа, бир нарсани ёдингда тут, азиз дўст:
 Ёвуз замон бизга таҳдид қилаётган бир чоғда
 Брут учун Римнинг ўғли бўлиб юришдан кўра
 Бир қишлоқи бўлмоқ, шаксиз, бўлур эди афзалроқ.

К а с с и й

Каминанинг ожиз товуши мард Брутнинг қалбида
 Оз бўлса ҳам, учқун пайдо қилганига хурсандман.

Б р у т

Пойга тамом бўлди. Ана, Цезарь қайтиб келмоқда.

К а с с и й

Улар бизнинг ёнимиздан ўтаётган маҳалда
 Сен Касканинг чопонидан тортиб қўйгил, у ерда
 Нималар юз берганини бизга сўзлаб беради.

Б р у т

Худди шундай қиламан, ҳа. Қара, Цезарь юзида
 Ғазаб ўти гуркирайди, бошқаларга зеҳн сол:
 Қалтак еган хизматкорлар каби маъюс, бўшашган,
 Кальпурния латгадай оқ, Цицероннинг кўзлари
 Енмоқдадир, ёдингдами, баъзан Капитолийда,
 Мунозара бошланганда бирор сенатор билан
 Худди шундай ёнар эди Цицероннинг кўзлари.

Кассий

Нималар юз берганини Каска сўзлаб беради.

Цезарь ва унинг аъёнлари киради.

Цезарь

Антоний!

Антоний

Хўш, нима дейсан, сўзла, Цезарь, тинглайман.

Цезарь

Истар эдим атрофимда уйқуга хўп мириққан,
Тўқ, озода, соғ баданли одамларни кўришни.
Анов Кассий назаримда оч бўрига ўхшайди:
У жуда ҳам кўп ўйлайди. Хавфли бундай одамлар.

Антоний

У хавфлимас, Цезарь, Кассий диёнатли, беғараз,
Олижаноб бир римлидир.

Цезарь

Кўзи бежо. Аммо у
Менинг учун хавфли эмас. Фараз қилайлик, мабодо,
Қўрқув Цезарь юрагидан жой ололса, мен учун,
Билолмадим, ким, бу озғин, оч арвоҳдай Кассийдан
Жирканчлироқ, ёқимсизроқ, даҳшатлироқ бўларди.
Кўп ўқийди, кўп нарсдан хабари бор Кассийнинг:
У доимо одамларни мушоҳида қилади,
Одамларнинг ичидаги нарсаларни билади.
Антоний, у, сенга ўхшаб хуш кўрмайди ўйинни,
Музикадан баҳра олмас, кам табассум, кулса ҳам
Гўё мазах қилаётган каби худди ўзини,
Ва ўзида мавжуд бўлган кулиш лаёқатидан

Хазар қилиб жиркангандай бир йўсинда кулади.
 Шуни яхши билиб қўйгил, дўстим, агар жаҳонда,
 Бўрор киши мартабада баланд бўлса улардан
 Дарҳол ундай одамларнинг ҳаловати йўқолур.
 Шул сабабдан ғоят хавфли эрур бундай одамлар.
 Демоқчиман — бундай зотлар хавфли эрур умуман.
 Аммо менга ким хавф солур? Цезарман-ку ахир мен!
 Унг ёққа ўт — биласанку бу қулогим оғирроқ.
 Қани менга у тўғрида ўз фикрингни очиқ айт.

Трубалар чалинади. Қаскадан бўлак ҳамма чиқиб кетади.

Қ а с к а

Чопонимдан сен тортдингми, Брут? Нима гапинг бор?

Б р у т

Хўш, сўзлаб бер бизга унда нима гаплар бўлганин.
 Цезарь нега тажанг бўлди?

Қ а с к а

Сен у ерда йўқмидинг?

Б р у т

Агар бўлсам сўзлаб бер деб қилармидим илтимос?

Қ а с к а

Хўш, у ерда унга тож келтирдилар. Тожни келтирганларида, у, мана бундоқ қилиб, уни рад этди. Ана шундан кейин халқ ҳайратга келиб, қойил қолиб, шовқин кўтарди.

Б р у т

Иккинчи гал нега қичқирдилар?

К а с к а

Яна ўша муносабат билан.

К а с с и й

Учинчи бор қичқирдилар. Хўш, учинчи бор нега қичқирдилар?

К а с к а

Яна ўша муносабат билан.

Б р у т

Унга уч дафъа тож тақдим этдиларми?

К а с к а

Ҳа, уч дафъа тақдим этдилар, у эса уч мартаба қайтарди, аммо уч сафар ҳам қўллари билан оҳишта ҳаракат қилиб. Ва ҳар сафар, менинг ёнимда турган соддадил одамлар ҳайратга келиб қичқирдилар.

К а с с и й

Тожни ким тақдим этди?

К а с к а

Ким бўларди, Антоний-да.

Б р у т

Қани нима бўлганини аниқроқ сўзлаб бер.

К а с к а

Майли мени оссинлар, агар бўлган гапни оқизмай-томизмай сўзлаб бера олсам. Маросим бориб турган

масхарабозликнинг ўзи эди, қарагинг келмасди. Мен, Марк Антоний унга тож,— яна тўғрироғи, тож эмас, бошга киядиган бир чамбарак,— тақдим этганини кўрдим, у эса, ҳали сизларга айтиб берганимдек, биринчи маротаба тожни рад этди. Аммо, буларга қарамай, назаримда, тожни иштиёқ билан олгуси келарди. Кейин Антоний унга тожни яна тақдим қилди, у эса тожни яна рад этди. Аммо, пайқашимча, у тождан бармоқларини аранг ажратиб олди. Антоний тожни учинчи дафъа тақдим этди, у эса учинчи маротаба ҳам тожни қайтарди ва ҳар сафар Цезарь тожни рад қилганида, халқ шодланиб қичқирар, дағал қўллари билан қарсак чалар, қўланса бўй тарқатиб тер босган қалпоқларини осмонга ирғитишар эди, бу ҳиддан Цезарь димиқиб кетаёзди. Кейин Цезарь ўзини ёмон ҳис қилди-ю, ҳушидан кетиб йиқилди, мен эса очилган оғзимга заҳарли ҳаво кирмасин деб ўзимни кулгидан зўрға тўхтатдим...

К а с с и й

Шошма! Нима дединг? Цезарь ҳушидан кетди дедингми?

К а с к а

Ҳа, бозор майдонида оғзидан кўпиги чиқиб йиқилди-ю, нафаси ўчди.

Б р у т

Ҳа, эҳтимол, ахир унинг тутқаноғи бор эди.

К а с с и й

Йўқ, у, дўстим, касал эмас, биз касалмиз. Мана мен, сен ва софдил Қаска хаста, тутқаноққа дучормиз.

Каска

Бу билан нима демоқчисан, фахлламадим, аммо Цезарьнинг ҳушидан кетиб йиқилгани аниқ. Агар қора халқ ё уни ёқтириш ва ё ёқтирмаслик маъносида, худди театрларда комик артистларга ҳуштак чалишганидек, қарсак ва ҳуштак чалмаган бўлса, майли мен ёлғончиман.

Брут

Хўш, нималар деди Цезарь келганида ҳушига?

Каска

Ҳа, йиқилишдан олдин,— тожниц рад этгани учун аламон шодланганини кўргач— кўйлагини чок этиб, мана, бўғизлай қолинглар— дегандек, кекирдагини чўзди. Агар ҳунарманд бўлганимда гапидан илинтирардим, ёлғон айтсам расволарга қўшиб дўзахга ҳайданглар. Кейин у бирданига гурсиллаб йиқилди. Ҳушига келгач, агар бирор ноҳўя гап айтган бўлсам, ёки ноқулай ҳаракат қилган бўлсам, муҳтарам ҳамшаҳарларим касаллигимдан деб билсинлар, деди. Менинг ёнимда турган уч аёл хитоб қилиб: «Оҳ, ажойиб қалб эгаси!» дейишди-ю, уни астойдил кечиришди. Бу ҳали ҳеч гап эмас. Агар Цезарь ўша шаллақиларнинг оналарини сўйиб юборса ҳам кечирган бўлар эдилар.

Брут

Шундан кейин қовоғини солганича кетдимиз?

Каска

Ҳа.

Кассий

Бирор нарса демадимиз Цицерон?

К а с к а

Ҳа, у юнонча нутқ сўзлади.

К а с с и й

Нима ҳақда?

К а с к а

Бе, агар бу саволларингга жавоб беролсам, майли бундан буёқ башараларингни кўришга муяссар бўлмай. Унинг сўзини фаҳмлаганлар бир-бирларига қараб, бош қимирлатиб, кулишиб қўйдилар. Менинг учун эса жумбоқ эди. Сизларга яна битта янгилик айтиб беришим мумкин: Цезарнинг ҳайкалидан безакларни олиб ташлаганлари учун Марулл билан Флавийнинг оғзига урдилар. Хайр, саломат бўласизлар. Ҳа, у ерда булардан бўлак ҳам бемаънигарчиликлар бўлдию, аммо мен уларни хотирлаб қолишга ҳаракат қилганим йўқ.

К а с с и й

Каска, сен бугун мен билан бирга овқат қилолмайсанми?

К а с к а

Йўқ, мен бугун бошқа ерга таклиф қилинганман.

К а с с и й

Ундай бўлса эртага бирга овқат қилайлик?

К а с к а

Майли, агар соғ ва саломат бўлсам, сен ўз фикрингдан айниб қолмасанг, овқатинг боришга арзийдиган бўлса.

К а с с и й

Яхши. Эртага сени кутаман.

К а с к а

Хўп. Ҳар иккинги ҳам саломат бўласиз, хайр.

К а с к а кетади.

Б р у т

Аллақандай тўнглашибди ва бўшашиб қолибди.
Эсимда бор жуда ҳам шўх, тетик эди мактабда.

К а с с и й

Кўринишда шундай, аммо жуда тетик ҳали ҳам:
Агар бирор мардларга хос хайрли иш ҳақида
Жиндаккина сўз боргундек бўла қолса, у ҳушёр.
Бу дағаллик ҳашам бўлиб унинг ўткир ақлига,
Иштиёқни оширади нозик пичингларига.

Б р у т

Ҳа, шунақа. Хўп бўлмаса, ҳозирча хайр. Мен билан
Сўзлашмоқчи бўлсанг агар, мен эртага ёнингга
Бораман, ё сен келарсан меникига. Кутаман.

К а с с и й

Хўп, бораман. Уйлаб қара, дўстим, Ватан ҳақида.

Б р у т кетади.

Ҳа, Брут, сен олижаноб бир одамсан. Ва лекин
Билишимча, сенинг юксак руҳингни ўз йўлидан
Четга буриш мумкин экан. Ҳа, ҳамма вақт шунақа
Олижаноб кишиларга яқин бўлиш керакдир.
Ким ҳам қарши тура олур юз ёқлама аврасанг?
Менга душман бўлган Цезарь яхши кўрар Брутни.
Агар Брут Кассий бўлиб, Кассий Брут бўлганда
Мен ҳеч қачон тушмас эдим сира унинг қўлига.
Кечаси мен ойнасидан бир даста хат ташлайман —
Ҳар хил сиёҳ билан ҳар хил қилиб ёзилган хатлар.
У, гўёки, кўп одамдан келибди деб ўйласин.

Бу хатларнинг мазмунидан аниқ билади, Римнинг
Зўр ҳурматлар билан Брут номин тилга олишин,
Ва қўрқишни Юлий Цезарь шуҳратпарастлигидан.
У маҳалда эҳтиёт бўл ундан Цезарь, негаки,
Яқинлашди ҳалоқатга учрайдиган чоқларинг.

(Кетади.)

УЧИНЧИ САҲНА

Кўча.

Момақалди роқ ва чақмоқ. Бир томондан қўлига яланғоч
қилич тутган К а с к а, иккинчи томондан Ц и ц е р о н киради.

Ц и ц е р о н

Салом Каска! Сен Цезарнинг ҳузуридан келдингми?
Кўзинг бежол Хўш, қани айт, унинг элчисимсан?

К а с к а

Бутун олам тинчлигини йўқотганда, ахир сен
Нега бунча бепарвосан, беғамсан, о Цидерон?
Мен кўрганман ўжар, чайир эман оғочларини
Қасирлатиб синдирганин қудратли зўр бўронлар.
Мен, мақтанчоқ океанларнинг кўлик сочиб, қутуриб.
Булутларга тегаман деб сапчиганин кўрганман.
Аммо, инон, шу чоққача ўт пурковчи қуюнни
Кўрганим йўқ. Нима, уруш қоплаганим самони?
Ёки нопок олашимиз худоларнинг ғазабин
Кўзғотгану улар уни бузмоқчими батамом.

Ц и ц е р о н

Кўрмадингми булардан ҳам таажжуброқларини?

К а с к а

Шаҳар қули¹,— кўрсанг агар уни дарҳол танийсан—
 Чап қўлини силтасамиш, ўн икки машғал бўлиб
 Ениб кетганмиш, ва лекин қўли куймаган эмиш.
 Сўнгра,— мана шундан бери яланғочдир қиличим —
 Капитолий яқинида шерни² кўрдим: у, маъюс,
 Қўзларини ярқиратиб ўтиб кетди тегмасдан.
 Ўша ерда юзга яқин хотин-халаж турарди,
 Улар даҳшат, қўрқувлардан арвоҳлардай бўзариб,
 Бир чекада уймалашур, қасам ичиб айтишди:
 Улар аниқ кўрган эмиш усти-бошин ўт олиб,
 Қўчаларда чопиб юрган эркакларни. Сўнг, кеча,
 Куппа-кундуз куни бойқуш, нақ бозор ўртасига
 Қўниб олиб ҳув тортганмиш. Модомики бунақа
 Ҳодисалар бир вақтда юз бердими, уларнинг
 Ўз, табиий сабабини ахтаришлик беҳуда.
 Бу даҳшатли ҳодисалар,— мен аминман,— қай юрт-
 да
 Юз берса, шу юрт бошига бир фалокат келтирур.

Ц и ц е р о н

Ҳа, таажжуб замонларни бошдан кечирмоқдамиз.
 Ва локин биз юз бермоқда бўлган ҳодисаларнинг
 Маъносини, ўзимизча бузиб талқин этамиз,
 Хўш, эртага келармикан, Цезарь Капитолийга?

К а с к а

Ҳа, келади. У хат билан Цицеронни эртага
 Капитолийга чақир деб, Антонийдан сўради.

¹ Шаҳар қули — Шахсий кишилардан ташқари ҳар хил муассасалар, шу жумладан шаҳар бошқармаси ҳам ўз қулларига эга бўлар эдилар.

² Капитолий шери — Капитолийда (Сенатнинг биноси) муқаддас ҳайвон сифатида шер сақланар эди.

Цицерон

Хайрли кеч, Каска, ҳаво қутурмоқда, кетмасак
Иложи йўқ, хайр, Каска.

Каска

Хайрли кеч, Цицерон.

Цицерон кетади. Кассий киради.

Кассий

Ким, у турган?

Каска

Рим ўғлони.

Кассий

Бу Касканинг овози.

Каска

Топдинг, дўстим. О, айт, Кассий, бу қанақа тун
бўлди?

Кассий

Софдил граждaнлар учун кўп ажойиб, гўзал тун.

Каска

Кўрган борми кўкнинг бундай даҳшатли тус олганин?

Кассий

Бор, дунёни гуноҳларга ботганини кўрганлар.
Мен — ўзимни даҳшатли тун хоҳишига топшириб,
Кўчаларни бошдан-оёқ кезиб юрар эканман,
Мана, кўриб турганингдек, либосимни этиб чок,
Чақмоқларнинг зарбасига ланг очганман кўксимни.
Эгри чақмоқ ярқиратиб кўк бағрини тилганда,
Гўё олов ўққа ўзим нишон бўлгандай бўлдим.

Каска

Нима учун осмон билан эракишиб юрибсан?
Одамларни қўрқитгали, ғазабланган худолар

Бундай мудҳиш жарчиларни юборганда, уларнинг
Қалтираши, қўрқишлари муносиброқ бўларди.

К а с с и й

Ланжсан, Қаска. Римлиларнинг юрагида ёнувчи
Ҳаёт ўти сенда сўнмиш, ёки яширин милтиллар.
Сен осмоннинг бу таажжуб ғазабини кўрганда
Қўрқиб кетдинг, рангинг ўчди, аллақандай бир даҳ-
шат

Худди сени чангалида маҳкам тутиб тургандай
Агар ўйлаб кўрсанг эди, нима учун арвоҳлар
Тентирашар, нима учун чақнамоқда оловлар,
Нега ҳайвон ва қушларнинг табиати ўзгарди,
Не сабабдан донишмандлик кексалардан ёшларга —
Гўдакларга ўтиб қолди, нега улар ҳаммаси
Ўзларининг азалдаги ҳолатини, хулқини
Хунук, мудҳиш қиёфага алмаштирди,— шунда сен
Даҳшатли кун келтиргали мамлакатнинг бошига,
Одамларни қўрқитгали ва эҳтиёт этгали,
Худоларнинг, ҳеч шубҳасиз, атайинлаб, уларни
Худди шундай қиёфага солганини англардинг.
Худди мана шу тун каби чақмоқ чақиб, гулдураб,
Тобутларни босиб-янчиб, Капитолий шеридай
Ғазаб билан ўкирувчи зотнинг номини сенга
Айтиб бера олар эдим; у, аслида, сен билан
Мендан кучли эмас, аммо ўсиб кетди жуда ҳам
Табиатнинг шу ажойиб хуружидай даҳшатли.

К а с к а

Бу сўзларинг тааллуқли бўлса керак Цезарга?

К а с с и й

Ихтиёринг шундай тушун, дўстим, қандай тушунсанг.
Римлиларнинг пайи ҳамон боболарнинг пайидек,
Аммо, афсус, оталарнинг руҳи ўлган бизларда.

Бу кунларда оналарнинг руҳи бизга ҳукмрон —
Аёлларча зулмларга бардош бериб юрибмиз.

К а с к а

Ҳа, эртага, дейдиларким, сенат Цезарь бошига
Тож кийгизиш ниятида эмиш, Цезарь бундан сўнг,
Италия ерларидан бўлак ҳам кўп ерларда —
Сувларда ҳам, қуруқда ҳам, юрар эмиш тож кийиб.

К а с с и й

Мен у ҳолда ханжаримни бошлаб ишга соламан.
Кассий албат қулликлардан қутқаради Кассийни.
Сиз, худолар, ожизларга бахш айлабон бу кучни —
Золимларнинг шармандасин чиқардингиз албатта.
На зиндонлар, на кишанлар ва на темир деворлар,
Тош қалъалар жиловлолмас жасур руҳнинг кучини.
Бу дунёнинг жафосидан, зулму-асоратидан
Хўп толиққан мазлум ҳаёт, зада бўлган мазлум жон
Ўзига эрк бериш учун эрки эрур ҳамма вақт.
Шуни яхши билиб қўйсин бутун жаҳон: елкамдан
Тоғдай бўлиб босиб турган асоратни, зулмни
Хоҳишим-ла улоқтириб ташлашликка қодирман.

(Яна ҳаво гулдурайди.)

К а с к а

Мен ҳам шундай қилоламан. Ҳар бир қулга қулликни
Ўзил-кесил йўқотишга шундай ҳуқуқ берилган.

К а с с и й

Аmmo Цезарь қандай қилиб золим бўла олади?
Бечора! У, римлиларни қўй тахлитда кўрмаса
Бўри бўлиш ҳавасидан аллақачон кечарди.
Бизлар оҳу бўлмаганда у ҳам арслон бўлмасди.
Кимки агар зудлик билан ўт ёқмоқни истаса,

Ишни похолдан бошлайди. Бу қанақа увада,
 Бу қанақа жирқаңч, сассиқ ахлат бўлди бизнинг Рим,
 Цезарь каби ҳақир зотнинг ифлос башарасини
 Биқсиб ёқиб, ёритмоққа хизмат қилмоқчи бўлган!
 О, шўргинам! Нима қилиб қўйдим ўзи? Бу гапни
 Садоқатли қулга айтиб бергандирман, эҳтимол.
 Ана энди бу гап учун жавоб берсам керакдир?
 Валокин мен бепарвоман хатарларга нисбатан,
 Қуролим шай.

К а с к а

Сен бу гапни айтдинг фақат Қаскага;
 Қаска эса тантиқ эмас, сир сақлашни билади.
 Қўлингни бер. Ҳамма ерда исён уруғини соч,
 Ва кўтарил ҳақсизликка қарши кескин курашга,
 Мен олдинги сафдагилар қаторида бўламан.

К а с с и й

Жуда яхши! Қўлингни бер! Шуни яхши билиб қўй,
 Мен бир қанча диёнатли римлиларни, мен билан
 Бирга хавфли, аммо лекин арзийдиган бир ишга
 Бош қўшишга унатганман. Улар мени шу топда
 Кутмоқдалар илҳақ бўлиб, Помпей арки олдида.
 Бу кечада ҳеч ким чиқмас кўчаларга ботиниб.
 Ўзининг қон, олов каби юзи, даҳшати билан
 Табиатнинг хуружлари, ҳодисаси шу топда,
 Қалбимизда яширин юрган муддаога ўхшайди.

К а с к а

Шошма! Биров шошиб-пишиб шу томонга келмоқда.

Ц и н н а киради.

К а с с и й

Йўқ, бу Цинна. Юришидан билдим. У ҳам биз тараф.
 Шошилганча, хўш, қаёққа кетаётисан Цинна?

Цинна

Сени излаб юрибман. Ким? Енингдаги Цимбрми?

Кассий

Иўқ, бу Каска. У ҳам бизнинг ишимизга бош қўшди.
Мени кутишмоқдаларми?

Цинна

Каска қўшилган бўлса
Бениҳоят хурсандман. Боқ, тун нақадар даҳшатли.
Ҳа, у ерда орамиздан баъзи бировлар аниқ
Қўришганмиш кўп таажжуб, қизиқ ҳодисаларни.

Кассий

Гапирсанг-чи, ахир, Цинна, мени кутишмоқдами?

Цинна

Кутмоқдалар. О, нақадар соз бўларди, Кассий сен,
Олижаноб Брутни ҳам биз томонга оғдирсанг.

Кассий

Хотиржам бўл. Манов хатни, Цинна, эҳтиёт билан
Олий суднинг курсисига қўй, Брутнинг қўлига
Тегсин. Мана бунисини ойнасидан ташлагил.
Бунни эса бобосининг ҳайкалига, мўм билан
Епиштириб қўясану сўнгра қайтиб келасан.
Биз кутамиз сени, дўстим, Помпей арки ёнида.
Требоний билан Деций Брут ўша ердами?

Цинна

Ҳа, Цимбрдан бўлак, ҳамма ўша ерга тўпланган,
Цимбр эса сени излаб кетган эди уйингга.
Хўп, мен бориб бу хатларни жой-жойига қўяйин,

Кассий

Сўнгра Помпей майдонига дарҳол қайтиб келасан.

Цинна кетади.

Тонгга қадар Брут билан учрашамиз иккимиз.
Унинг тўртдан уч ҳиссаси аллақачон бизники.
Шу бугунги учрашувдан кейин эса, Марк Брут,
Ҳеч шубҳасиз, тамомила бизга тобе бўлади.

К а с к а

Халқ ичида эътибори жуда баланд Брутнинг,
Халқ эътироз билдириши мумкин бўлган биздаги
Мақсад, Брут бош қўшганда мўъжизадай дафъатан
Қаҳрамонлик, шон ишига айланади шубҳасиз.

К а с с и й

Сен Брутнинг қимматини жуда тўғри англабсан.
Биз Брутсиз уҳдасидан чиқолмаймиз бу ишнинг.
Қани кетдик. Тун ҳам жуда оғиб қолди. Тонггача
Биз Брутни бош қўшишга кўндиришимиз лозим.

Кетгизадн.

II ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Рим. Брутнинг боғи.
Брут киради.

Брут

Ҳой, Люций, тур!
Юлдузларга қараб тонгнинг яқинлашиб қолгани
Билолмайман, ахир!— Люций, эшитдингми гапимни?—
Хоҳлар эдим мен ҳам шундай қотиб-қотиб ухлашни!—
Ҳой, Люций тур, ҳой турсанг-чи! Кўзларингни очсанг-
чи!

Люций киради.

Люций

Соҳибим, чақирдингизми?

Брут

Шам келтириб қўй хонамга. Шамни ёққанингдан сўнг
Дарҳол менинг ҳузуримга қайтиб келгил, яхшими.

Люций

Хўп бўлади, соҳибим.

Кетади.

Брут

У ўлиши керак. Уни маҳв этишни буюрар
Менинг шахсий фойдам эмас, кўпчиликнинг фойдаси.
У жуда ҳам тожга ташна. Қим билади, тож уни
Ўзгартириб қўярмикан? Ана шунда ҳамма гап.

Дейдиларким, нур илонни жалб этармиш ўзига.
 Эҳтиёт бўл йўловчи! Ҳа, биз унга тож кийдирсак,
 Узимизни чақиш учун ниш бахш этамиз.
 Ким виждонни жудо этса ҳокимиятдан агар,
 Улуғликни ёвузликка хизмат қилдиради у.
 Ҳа, эътироф этаманки, кўрганам йўқ Цезарнинг
 Ҳиссиётга берилганин, инкор этиб ақилни.
 Аммо ҳамма биладики, ёш шуҳратпарастликка
 Камтаринлик нарвон бўлиб яхши хизмат қилади.
 Юқорига чиқувчилар аввал, шаксиз, юзини
 Нарвон томон қаратади, чиқиб олгандан кейин,
 Нарвонга тез орқасини ўгиради менсинмай,
 Уни кўкка олиб чиққан зиналардан жирканиб,
 Осмондаги булутларга назар ташлар гердайиб.
 Ҳа, бу имкониятни ҳеч бериш мумкинмас унга.
 Ҳозир Цезарь қандоқ буни ўйламагин, бу билан
 Жанжал изоҳ этилмайди; фақат ўйла: у, балки,
 Юқорига чиқиб олгач худди шундай бўлар, деб.
 Уни илон тухуми деб ҳисобла-ю, илонни
 Тухумидан чиқмай туриб янчиб ташла беомон!

Л ю ц и й киради.

Л ю ц и й

Мен шамларни тайёр қилиб қўйдим, сўнгра уларни
 Еқиш учун чақмоқ истаб юрганамда, тўсатдан,
 Манов хатни деразадан топиб олдим, соҳибим.
 Мен ўрнимга ётар чоқда бу хат, шаксиз, йўқ эди.

Унга хатни беради.

Б р у т

Бор, ўрнингга ётиб ухла, ҳали жуда қоронғу.
 Ҳа, айтгандай, иди мартми, айт-чи, болам, эртага?

Л ю ц и й

Билмадим, соҳибим.

Брут

Календарга қара, сўнгра келиб менга жавоб айт.

Люций

Хўп бўлади, ҳозир, соҳибим.

Кетади.

Брут

Чақмоқ шундай бир куч билан чақмоқдаки ярқираб,
Еруғида хат ўқишим мумкин эрур бемалол.

Хатни ўқийди.

«Уйқудасан, Брут. Уйғон, огоҳ бўлгил ўзингдан.
Наҳотки Рим... Овозингни чиқар ахир, ур, қутқар!»
«Брут, ахир, қачонгача мудрайсан?» Ҳа, бунақа
Чақириқлар тез-тез тушиб турмоқда, мен уларни
Йиғиб олдим. «Наҳотки Рим...» Бу аҳволга чек қўйиш
Керак шаксиз. «Наҳотки Рим мустабидга бош эгса?»
Қандай қилиб? Рим-а? Ахир, Тарквиния подишоҳ
Бўлган чоқда менинг бобом уни Римдан ҳайдаган.
«Овозингни чиқар, Брут, ўлдир, қутқор!»— Бу сўзлар
Ҳам тил учун, ҳам қўл учун кескин даъват эмасми?
О, гўзал Рим! Онт ичаман, халос этилганингда,
Брут сени муродингга етказди шубҳасиз.

Люций қайтиб келади.

Люций

Билиб келдим, ҳа, эртага иди март экан жаноб.

Эшик тақиллайди.

Брут

Шунақами. Эшикни оч, биров тақиллатмоқда.

Люций кетади.

Кассий мени ҳаяжонга солган кундан буёққа
 Уйқу нима билганим йўқ.
 Бу даҳшатли иш ҳақида биринчи бор ўйлаган
 Уйдан тортиб то бу ишни ижро эткунга қадар
 Бўлган ҳаёт гўё хунук алаклашга ўхшайди.
 Одамзоднинг руҳи унинг тани билан маслаҳат
 Қилар эмиш ва шу пайтда бизнинг табиатимиз
 Худди кичик бир ўлкадай исён кўтарар эмиш.

Люций қайтади.

Люций

Кассий сени кўрмоқчимиз, дарвозада турибди.

Брут

Елғиз ўзи келибдими?

Люций

Кўп одам бор ёнида.

Брут

Сен уларни танийсанми?

Люций

Таний олмадим, жаноб.

Қалпоқларин бостиришиб кийиб олган ҳаммаси,
 Юзларини плаш билан бекитишиб олишган,
 Мен уларни танимадим.

Брут

Ҳаммасини олиб кир.

Люций қайтади.

Фитначилар келишдилар. О фитна! Сен ҳаттоки,
 Ёвузликлар қилиш жуда осон бўлган тунда ҳам,
 У қўрқинчли башарангни яширасан! Қани, айт,
 Зулматида бекитгали у даҳшатли турқингни,

Кундуз куни, хўш, қаердан биронта ғор толасан,
Йўқ, зулматнинг ҳожати йўқ, башарангни яширгил,
Яхши муомила билан, ширин табассум билан.
Агарда у ўз табиий қиёфасин олган чоқ
Ҳатто Эреб¹ зулматига шўнғиб кетганида ҳам,
Шубҳалардан сира қочиб қутулмаган бўларди.

Кассий, Каска, Деций, Цинна, Метелл
Цимбр, Требонийлар киришади.

Кассий

Қўрқманки, буздик чоғи осойишталигингни.
Салом, Брут, хайрли тонг. Ҳалал бердик чамаси?

Брут

Бир соатча бўлиб қолди турганимга. Тун бўйи
Ухлолмадим. Ҳамроҳларинг, айт-чи, менга танишми?

Кассий

Ҳаммаси ҳам сенга таниш. Ҳаммаси ҳам баравар
Сени ҳурмат қилишади. Ҳамда истайдиларки
Олижаноб римлиларнинг сенга бўлган самимий
Ҳурматини улар билан баҳам кўрсанг дўстона.
Манов турган — Требоний.

Брут

Кўрганимга хурсандман.

Кассий

Мана — Деций Брут.

Брут

Яхши, бениҳоят кўнглим чор.

¹ Эреб — Қадимий Юнон мифологиясида абадий зулмат.

К а с с и й

Мана — Каска. Манов — Цинна. Манов эса — Цимбр.

Б р у т

Соз.

Ҳаммасига саломлар!

Қандай оғир ташвиш бўлди кўзингиздан қувлаган
Осойишталикни, дўстлар?

К а с с и й

Рухсат этгил, айтайлик...

(Улар билан шивирлашади.)

Д е ц и й

Анов томон — шарқ чамаси, тонг бўзариб қолдимми?

К а с с и й

Йўқ.

Ц и н н а

Кечирасан, у ҳақ. Ана, булутларнинг бағрини
Бўзартириб келаётган — тонгнинг хабарчисидир.

К а с к а

Иккингиз ҳам янглишдингиз. Ҳийла жануб тарафда,
Хў, ана, мен қиличимни тўғрилаган томонда,
Қуёш чиқиб келмоқдадир. Эсингизда бўлсинки,
Ҳозир — йилнинг ёшлик чоғи, яъни баҳор айёми.
Икки ойдан кейин эса тонгнинг олов жилваси
Шимол ёққа кўчиб ўтар. Шарқчи, Капитолийнинг
Худди орқа томонида, хў, анави тарафда.

Б р у т

Қўлингизни битта-битта беринг менга ҳаммангиз.

К а с с и й

Ҳа, мақсадга етиш учун ҳаммамиз онт ичамиз.

Б р у т

Иўқ, онт ичманг! Римлиларнинг юзидаги аламлар,
 Бу кунларнинг расволиги, қалбимизнинг азоби,—
 Бу ҳисобсиз изтироблар озлик қилса, етмаса,
 Дарҳол тарқаб, ўрнимизга бориб ёта қолайлик.
 То ҳаммамиз битта, битта ҳалок бўлгунга қадар,
 Иўл қўяйлик истибодга, ҳукм сурсин беомон.
 Аммо бизда, қўрқоқларнинг ҳам қалбига аланга,
 Аёлларнинг ожиз, заиф юрагига жасорат
 Солиш учун етадиган олов бўлса, у ҳолда,
 Гўзал Римни қутқаргани бизни кўтармоқ учун
 Аллақандай нўқашларга, айтинг, борми эҳтиёж?
 Римлиларнинг сўзидан ҳам эътиборли сўз борми?
 Хўш, қасамга ҳожат борми, агарда биз мақсадга
 Е етамиз, ё ҳаммамиз бирга ҳалок бўламиз
 Деб ўзаро виждон билан аҳду паймон айласак?
 Майли, қасам ичаберсин: роҳиблар ва қўрқоқлар,
 Муғомбирлар, шарти кетиб парти қолган қарилар,
 Таҳқирларга кўниб қолган лапашанглар, ношудлар,
 Ишончини йўқотишган ярамастар, беорлар.
 Аммо, дўстлар, қасам билан мустаҳкамлаймиз дея,
 Таҳқир этманг қалбимизнинг кучли тугёнларини
 Ҳамда аҳду паймонимиз, юксак қароримизни.
 Агар берган сўзингизни заррача ҳам бузсангиз,—
 Ахир, дўстлар, римлилар-ку бераётган бу сўзни,—
 Ҳар бир римли юрагида ғурур билан сақланган;
 Ҳар томчи қон булганишлик хавфи остида қолур.

К а с с и й

Бир уриниб кўрайликми тортиш учун бу ишга
 Цицеронни? У жон-жон деб бизга қўшилар эди.

Каска

Ҳа, назардан қочирмаслик керак уни.

Цинна

Албатта.

Метелл

Уни қўшиб олиш керак. Унинг оппоқ соқоли
Аҳолининг рағбатини биз томонга тортади,
Ҳамда халқнинг мақтовига бизни этар сазовор.
Ва уларни ишга солган, қўлларига куч бериб.
Цицероннинг ақли эрур деб гапирар барча халқ.
Ҳам, тамоман яширади унинг улуғворлиги
Бизнинг ёшлигимизни ҳам, тугённи ҳам биздаги.

Брут

О, йўқ, унга сир айтишлик мумкин эмас, Цицерон
Қўшилишни истамайди бошқаларнинг ишига.

Кассий

Ундай бўлса усиз.

Каска

Тўғри, ярамайди Цицерон.

Деций

Елғиз Цезарь ўладими?

Кассий

Бу саволинг ўринли.

Ҳа, Цезарнинг арзандаси Марк Антоний у билан
Бирга гумдон бўлмоқлиги зарур, шаксиз. Менингча
Марк Антоний кўп ашаддий душман бўлур биз учун.
Агар у ўз таъсирини ишга солгундек бўлса

Биз ҳисобсиз ташвишлардан қутулмасдик умрбод.
 Ҳа, шубҳасиз, олиш керак ташвишларнинг олдини:
 Антоний ҳам Цезарь билан бирга ўлиши лозим.

Брут

Гўё ғазаб қотиштириб бир бегараз қатлга,
 Бошидан сўнг аъзосин кес, деган фикр, Қай Қассий,
 Ҳаддан зиёд қонли эрур. Марк Антоний тананинг
 Бир аъзосигина холос. Шунини яхши бил, Қассий,
 Биз, шубҳасиз, қассоб эмас балки роҳиб бўламиз.
 Бош кўтардик биз Цезарнинг фақат руҳига қарши,
 Ваҳоланки қон бўлмайди одамзоднинг руҳида.
 О, кошкийди, танасини бурдаламасдан туриб
 Руҳнигина ўлдиришлик мумкин бўлса! Афсуски,
 Руҳи учун Юлий Цезарь қон тўкади. Дўстларим,
 Уни дадил ўлдирамиз, аммо ғазабланмасдан,
 Уни итга ташлайдиган гўштдай бурдаламаймиз.
 Балки худоларга тақдим этадиган таомдай,
 Расму-одатлар бўйича саранжомлаймиз аста,
 Майли бизнинг юрагимиз, айёр хўжайинлардай,
 Ўз қулларин ёмон ишга бошласину, сўнгидан,
 Яна ўзи ғазабланган каби бўлсин улардан.
 Бу иш қасддан қилинмаса — халқ зарурий дунёни,
 Покловчи бир қурбон дея фаҳмлайди,— қатл демас.
 Антонийни унутинглар: Цезарь ўлгандан кейин,
 У Цезарнинг қўли каби ожиз бўлиб қолади.

Кассий

Мен барибир Антонийдан ниҳоятда қўрқаман:
 У Цезарга жуда содиқ.

Брут

Азиз Қассий, у ҳақда
 Кўп ўйлама. Агарда у қаттиқ севса Цезарни,
 У маҳалда фақатгина ўзи учун хавфлидир:
 У Цезарнинг ғами билан ўлиб қолиши мумкин.

Унчаликмас, ҳа, дарвоқе, Антонийнинг майли зўр
Уйин-кулги, айшу ишрат енгил-елли ҳаётга.

Требоний

У унчалик хавфли эмас яшай берсин, майлига.
У ўзининг таъзиясин кулги билан эслайди.

(Соат занг уради.)

Эҳе! Соат занг урди-ю.

Кассий

Уч мартаба занг урди.

Требоний

Тарқайдиган вақт ҳам бўлди.

Кассий

Цезарь Капитолийга

Келадими эртага, ҳа, ҳали ҳозир шубҳали.
Ҳурофотчи бўлиб қолган Цезарь яқиндан бери,
Ва тушларга, таъбирларга, белгиларга нисбатан
Муносабатини жуда ўзгартириб қўйган у.
Эҳтимол бу кўп гаройиб ҳодисалар, бу туннинг
Фавқулодда даҳшатлари, авгурларнинг¹ ўғити
Уйда сақлаб туришлиги мумкин Цезарни.

Деций

Қўрқманг:

Мен, шубҳасиз, ўз гапимга кўндираман Цезарни.
Яккашоҳни² дарахт билан, ойна билан айиқни,

¹ Авгурлар — Қадимий Римда қушларнинг товуши ва учишига қараб туриб ёки қурбонликка сўйилган ҳайвонларнинг ички аъзоларига қариб туриб, келгусида нималар юз беришини олдиндан айтиб берадиган роҳиблар (руҳонийлар).

² Яккашоҳ — Афсонавий бир ҳайвон, гўё бу ҳайвон отга ўхшаган бўлиб, пешонасида битта шохи бўлар экан. Гўё,

Филни эса чуқур қазиб, шерни эса тўр билан,
 Одамларни хушомад-ла қўлга тушириш мумкин —
 Деган маталларни жуда яхши кўради Цезарь.
 Сен хушомадгўйларни ҳеч ёқтирмайсан деб айтиб,
 Унга жуда ҳам ёқаман. Сўзларимга ишонинг:
 Мен ҳамма вақт унга таъсир кўргазишни биламан,
 Ва албатта келтираман уни Капитолийга.

К а с с и й

Иўқ, яхшиси биз ҳаммамиз бориб бошлаб келамиз.

Б р у т

Соат худди саккизларда, хўпми? Ундан кеч эмас!

К а с с и й

Ҳа, бу энг охирги муддат. Кечикманглар, илтимос.

М е т е л л

Лигарий ҳам яхши кўрмас Цезарни, у Помпейни
 Мақтагани учун Цезарь уни ҳақорат қилган.
 Таажжубки ёдимиздан чиқарибмиз биз уни.

Б р у т

Дўстим Метелл, сен ёнига киргил уни: у менга
 Жуда хайрихоҳдир, чунки сабаби бор; сен уни
 Менинг ҳузуримга юбор — у бизники бўлади.

К а с с и й

Тонг ёришди.— Хайр, Брут. Дўстлар, энди тарқалиш
 Пайти келди. Унутманглар аҳду қароримизни.
 Кўрсатайлик Римнинг асил ўғли эканимизни.

яккашохни тутяшда тубандаги усул қўлланган эмиш: овчи
 яккашохни роса ғазаблантириб, ўзи дарахт орқасига бекинар-
 миш. Ғазабланган ҳайвон келиб шохини дарахтга шунақа қат-
 тик урар эмишкки, кейин ўзи ҳам суғириб ололмасмиш.

Брут

Узингизни жуда хурсанд, сарбаст тутинг, дўстларим,
 Ҳушёр бўлинг, муддаомиз сезилмасин кўзлардан:
 Кўзимизни, худди Римнинг актёрлари сингари
 Тутайликки, улар дадил, хурсанд боқа олсинлар.
 Хайр дўстлар, ҳаммангизга айрим-айрим эҳтиром.

Брутдан бўлак ҳамма кетади.

Ҳой, Люций, тур! Нега бунча қотиб қолдинг? Ҳа,
майли
 Соз уйқунинг вазмин, болдай шабнамга қониб ол.
 Босинқираш, ёмон тушлар ҳали ҳозир миянгга
 Ташвиш солмас, шул сабабдан уйқунг жуда оғирдир.

Порция киради.

Порция

Азиз Брут!

Брут

Хўш, Порция, нима бўлди? Нима гап?
 Нега турдинг? Ахир жуда ожиз сенинг сиҳатинг,
 Рутубатли, совуқ саҳар сенга зарар қилади.

Порция

Сенга ҳам. Хўш, нима учун тўшагингни яширинча
 Ташлаб чиқдинг. Яхши эмас! Кеча эса кечқурун
 Овқат чоғи бирданига туриб кетдинг ўрнингдан,
 Сўнг қўлингни қовуштириб, ўйга ботиб, уҳ тортиб,
 Юра кетдинг. Мен чақирсам қараб қўйдинг хўмрайиб.
 Саволимни такрорласам, депсиндингу бетоқат
 Пешонангни қашлаб қўйдинг. Мен ҳам сира бўш
келмай

Қайта-қайта савол бердим, аммо жавоб бермадинг,
 Жаҳл билан қўл силтадинг кетгин деган маънода.
 Мен ҳам сенинг ёниб турган ғазабингни оширмай

Деб қўрқдиму, ҳам бу ғазаб, баъзан-баъзан ҳар кимда
 Бўладиган ғазаблардан биттасидир дедим-да,
 Кета қолдим хоҳишингга ва амрингга бўйсуниб.
 Ухлашга ҳам, емакка ҳам, сўзлашга ҳам бу ҳолат
 Сенга имкон бермайди ҳеч, агар бу ҳол феълингни
 Ўзгартирган каби бирдан юзингни ҳам ўзгартса
 Таниёлмас эдим сени. Азиз Брут, жон эрим,
 Сўзла, сенга нима бўлди, қандай ташвиш юз берди?

Брут

Шундай, бир оз тобим қочган, инонавер, ҳеч гап йўқ.

Порция

Брут ақли расолардан, агар тоби қочганда
 Бирор чора кўрар эди.

Брут

Хўп, кўраман. Бориб ёт.

Порция

Бру. хаста? Енгил-елпи кийиниб, тонг маҳали
 Нам ҳаводан нафас олиб сайр этишга соғмикан?
 Брут хаста? Ундай бўлса, тўшагини тарқ этиб,
 Нима учун зарарли тун қучоғига отилди?
 Е, заҳарли рутубати сиҳатини яна ҳам
 Оғирлаштирсин учунми? О, йўқ, азизим Брут
 Юрагингда аллақандай оғир дәрд бор, бу дардни
 Мен билишим керак шаксиз, билиш учун ҳаққим бор.
 Қачонлардир донғи кетган гўзаллигим ҳаққи, айт,
 Сенга бўлган ниҳоясиз севгим ҳақи ва бизни
 Бирлаштирган ўша эзгу қасам ҳаққи сўрайман,
 Ялинаман-ёлвораман ҳузурингда тиз чўкиб,
 Менга,— ҳалол ёрингга айт, қандай дардинг бор,
жоним?

Кимлар эди, ҳатто туннинг зулматидан ҳам юзни
 Яширишиб, ҳузурингга боя келган одамлар?

Брут

Тур ўрнингдан, азизим, тур.

Порция

Сен ҳам менга нисбатан
 Марҳаматли бўлганингда тиз чўкмасдим шубҳасиз.
 Ахир никоҳ маҳалида: менинг ички сиримни
 Билишлигинг мумкин эмас деб шарт қўйган эдингми?
 Сен мен билан аҳён-аҳён — овқат чоғи, тўшакда,
 Гоҳо суҳбат маҳалида бирга бўласан холос,
 Мен қалбингдан ташқарида яшайман! О, Порция,
 У маҳалда хотин эмас, чўри эрур Брутга.

Брут

Иўқ, сен унинг садоқатли, ҳалол рафиқасисан,
 Ҳамда унинг ҳаяжонли юрагида кезувчи
 Ҳар бир томчи қон сингари қимматлисан Брутга.

Порция

Ундай бўлса мен бу сирдан огоҳ бўлишим лозим,
 Мен аёлман — тўғри, тўғри — аммо, Брут ўзига
 Хотинликка раво кўриб танлаб олган аёлман.
 Мен аёлман — тўғри, тўғри — аммо, уни Катоннинг
 Қизи деб халқ жуда ҳурмат қиладиган аёлман.
 Наҳотки мен шундай эри ҳамда шундай отаси
 Бўлатуриб ўз жинсимдан бўлолмасам кучлироқ?
 Менга инон: мен сирингни ҳеч ошкор қилмайман.
 Мен руҳимнинг қудратини синаб кўрдим: жўрттага
 Биқинимни шарт кесдиму, оргини гинг демай
 Яширолдим. Шундай экан, наҳотки мен эримнинг
 Сирларини яширишга қодир бўла олмасам?

Брут

О, худолар, мен шунақа, олижаноб, вафодор,
 Садоқатли, пок хотинга лойиқ бўлай илойим.

Эшик тақиллайди.

Эшитдингми? Порция, бор, боратургин ҳозирча.
Тезда бутун сирларимни юрагинга қуяман;
Нега қовоқ солганлигим, барча ишим ҳақида
Сенга ҳисоб бераман, бор!

Порция кетади.

Тақиллатган ким, Люций?

Люций қайтади, орқасидан Кай Лигарий киради.

Люций

Қандайдир бир касал одам сени кўрмак истайди.

Брут

Ҳа, бу Метелл таклиф қилган Кай Лигарий албатта!—
Хўп, сен, бола, жўна.—Хизмат, эшитаман, сўзла Кай?

Лигарий

Сенга салом йўллар менинг хаста бўлган овозим.

Брут

Э аттаси, дўстим, бевақт ўралибсан рўмолга.
Қани энди, соғ-саломат бўлганингда, азиз, Кай...

Лигарий

Соппа-соғман, агар Брут мени бирор хайрли
Ишга даъват эта қолса.

Брут

Ҳа, мен шундай бир ишга
Сени даъват қилар эдим, агарда сен даъватни
Соғлом қулоқ билан тинглай оладиган бўлсанг, Кай.
Ундай бўлса, мен барча Рим худолари олдида
Ҳамма иллат-касалимни улоқтириб ташлайман.
Римнинг руҳи! Марднинг пушти-камаридан туғилган!

Сен, гўёки дуохондай юрагимнинг дардини
Олиб ташладинг. Амр этгил, қайга десанг чопаман —
Ҳар бир мушкул иш бўлса ҳам бажаришга тайёрман,
Ҳар иш келади қўлимдан. Нима қилиш керак, айт?

Брут

Қайтаришлик лозим эрур хасталарга соғлиқни.

Лигарий

Аmmo хаста бўладими, айт-чи, бирор соғ одам?

Брут

Ҳа, бу ҳам бор. Бу ҳолатга дучор бўладиган зот
Томонига йўл олганда, менинг нима демоқчи
Бўлганимни фаҳмлайсан.

Лигарий

Олга томон қадам бос,
Қоматимни ростлаб мен ҳам кейинингдан бораман —
Майли қайга борсак менга барибир, ҳа, ишқилиб,
Мени бошлаб борадиган Брут бўлса бўлгани.

Брут

Жуда яхши, хўп, бўлмаса, қани кетдик, дўстим, Қай.

Кетишади.

ИККИНЧИ САҲНА

Цезарь саройининг зали.

Ҳаво гулдурайди. Тунги либосда Цезарь киради.

Цезарь

Бугун тунги ер ҳам, кўк ҳам ухламади мутлақо.
«Дод, Цезарни ўлдиришаётибди, дод қутқаринг»
Деб қичқирди уч мартаба Кальпурния тушида.
Ҳой, одамлар! Қим бор? Қим бор?

Хизматчи киради.

Хизматчи

Нима дейсиз, соҳибим!

Цезарь

Роҳибларга хабар қилгил — тез қурбонлик сўйсинлар.
Сўнгра, улар нималар юз беришини олдиндан
Таъбир этса, ҳаммасини келиб менга айтасан.

Хизматчи

Ҳозир бораман, соҳиби фармон.

Хизматчи кетади. Кальпурния киради.

Кальпурния

Наҳотки сен бирор ёққа чиқаман деб отлансанг?
Йўқ, йўқ, бугун уйдан сира-чиқмаслигинг шарт, Цезарь.

Цезарь

Шундай, Цезарь чиқмоқчи, ҳа. Хавфу-хатар ҳамма
вақт

Гарданимга кўз солади. Аммо, лекин юзимни
Кўрдими, у, шу ониёқ дарҳол ғойиб бўлади.

Кальпурния

Парвосиздим, ҳар хил таъбир, белгиларга нисбатан,
Аммо бугун қўрқувдаман. Биз эшитган ва кўрган
Ҳодисалар, белгилардан бўлак яна даҳшатли
Воқеалар тўғрисида сўзлаб берди соқчилар:
Кўчада — тош йўл устида арслон туғиб қўйганмиш,
Тобутлар тарс ёрилганмиш, қўзғалганмиш мурдалар;
Булутларнинг қучоғида жанговар саф тортишиб
Урушганмиш ўт ичида аллақандай аскарлар;
Ва уларнинг қони билан Капитолий бўялмиш;
Инграганмиш ярадорлар, отлар кишнаган эмиш;
Ва самодан жанг шовқини эшитилиб турганмиш,
Кўчаларда дод солишиб, йиғлаганмиш арвоқлар.

Булар бари фавқулодда ҳодисалар! О, Цезарь,
Мен қўрқаман!

Цезарь

Ахир улуғ худоларнинг қарорин
Инкор этиб бўладими? Йўқ, йўқ, Цезарь, барибир,
Ташқарига чиқади. Бу ҳодисалар Цезарга
Тааллуқли эмас, балки тегишлидир ҳаммага.

Кальпурния

Гадо ўлиши олдидан думли юлдуз кўринмас:
Ҳукмроннинг қазосидан хабар берар фақат кўк.

Цезарь

Қўрқоқ ўлар бир неча бор ажалидан илгари;
Ботир эса бир галгина дуч келади ўлимга.
Менга маълум бўлган барча ажиб ҳодисалардан
Таажжуброқ туюлгани, одамларнинг ўлимдан
Қўрқиши деб ҳисоблайман: ахир билишади-ку
Вақти билан бошга ўлим тушишлиги муқаррар.

Хизматчи киради.

Хўш, роҳиблар нима деди?

Хизматчи

Цезарь уйдан чиқмасин
Дейишдилар. Қурбонликка сўйган молнинг ичидан
Ахтаришиб, юрагини сира топишолмабди.

Цезарь

Ҳа, бу билан қўрқоқликни уялтирган худолар.
Агар Цезарь уйда қолса чиқмай қўрқув туфайли,
У ҳам, худди юраги йўқ молдек бўлиб қоларди.
Жуда яхши билади хавф ўзидан ҳам Цезарнинг
Хатарлироқ ва хавфлироқ эканини албатта.
У билан биз — икки шермиз бир кундаёқ туғилган;

Аmmo лекин улугроқман, хавфлироқман ундан мен.
Ҳа, кўчага бугун Цезарь чиқади.

Кальпурния

О, азизим!

Кўнгилчанлик билан ақлинг хиралашиб қолибди,
Бугун уйдан чиқма зинҳор. Майли, сенинг хавфингмас,
Балки, менинг хавфим сени бугун уйда сақласин.
Антонийни юборамиз сенатга; ҳа, майли у
Цезарь бир оз хастароқ деб айта қолсин уларга.
Илтижомни қабул этгил, ялинаман тиз чўкиб.

Цезарь

Хўп, майлига, Марк Антоний шундай десин сенатга.
Хўп, азизим, сенинг учун, майли, уйда қоламан.

Деций киради.

Ана, Деций Брут келди. Брут айта қолади.

Деций

Улуғ Цезарь, салом сенга! Омонмисан, соғмисан.
Ҳузурингга келдим, сени чорлаш учун сенатга.

Цезарь

Ўз вақтида етиб келдинг ҳузуримга, Деций, соз!
Сен сенатга еткиз менинг саломимни ҳамда айт:
Мен сенатга боришликни истамайман бугун. Ҳа.
Боролмайман десам агар, ёлғон айтган бўлардим.
Журъат этолмайман десам, бадтар ёлғон бўларди.
Истамайман боришликни бугун. Худди шундай де.

Кальпурния

Қасал экан дегин.

Цезарь

Цезарь ёлгон гапирармиди?
Кексаларга ҳақиқатни айтишликдан қўрққали
Зафарларда қўлочимни ёйганмидим шунча кенг?
Бор, бориб айт — Цезарь бугун боришликни истамас.

Деций

Улуғ Цезарь, агар улар мендан кулмасин десанг
Нима учун истамайсан, сабабини айтиб бер.

Цезарь

Сабаби — мен истамайман боришликни, вассалом,
Шунинг ўзи кифоядир, шаксиз, сенаторларга.
Аммо, шахсан сенга, дўстим бўлганлигинг туфайли,
Айтиб беришлигим мумкин: мени юбормаётган
Кальпурния. У кечаси ёмон тушлар кўрибди.
Тушидамиш, гўё менинг ҳайкалимдан, юз кўзли
Фонтан каби қон оққанмиш ва жуда кўп римлилар
Қаҳ-қаҳ уриб, қўлларини ювган эмиш шу қонда.
Бу қўрқинчли туш шумликдан дарак берур, бугун сен
Уйдан чиқма деб ёлворди Кальпурния тиз чўкиб.

Деций

Туш нотўғри изоҳланмиш. Бу туш бахтдан нишона;
Гўёки қон оқизувчи ва қонида римлилар
Шоду хуррам чўмилишган, сенинг эзгу ҳайкалинг,
Римни жонбахш қонинг билан сугоришинг ҳақида,
Ва ёнингга одамларнинг обрў истаб, шон излаб
Келишидан дарак берур. Кальпурния тушини
Мана шундай англаш керак.

Цезарь

Жуда яхши англадинг.

Деций

Аввал тингла сўзларимни, сўнг фикрингни айтарсан.
 Билиб қўйгил, дўстим Цезарь, бугун сенат сенга тож
 Қийгизишга қарор қилган; аммо бормаслигингни
 Эшитсалар ўз фикридан қайтишлари ҳам мумкин.
 Агар улар: «Хўп, мажлисни, то Цезарнинг хотини
 Яхшироқ туш кўргангача тўхтатайлик» дейишса,
 Одамларга кулги бўлиб қоласан, ҳа. Бекинсанг
 «Эҳе, Цезарь кўрқоқ экан!» деган ғийбат тарқайди.
 Кечир, Цезарь, сени қаттиқ севганимдан фикримни
 Очиқ айтдим: менинг ақлим бўйсунди севгимга.

Цезарь

Ана энди, Кальпурния, бу бемаъни таҳликанг
 Менинг учун тамом кулги бўлиб қолди! Мен, афсус,
 Сўзларингга кирганимга хижолатман жуда ҳам.
 Қани, менинг либосларим келтирилсин!—Бораман.

Публий, Брут, Лигарий, Метелл, Каска,
 Требоний ва Цинналар киришади.

Ана, қаранг Публий келди мени олиб кетгали.

Публий

Салом сенга, дўстим Цезарь!

Цезарь

Салом, Публий. Хўш, Брут?

Сен ҳам эрта турганмидинг? Салом Каска! Лигарий
 Цезарь ҳеч вақт тинкаларни қуритувчи безгақдай
 Сен билан ҳеч ёвлашмаган. Соат неччи бўлибди?

Брут

Соат расо саккиз бўлди.

Цезарь

Раҳмат келганларингга.

Антоний киради.

Сен ҳам эрта турибсан-ку!— Салом сенга, Антоний.

Антоний

Салом, сенга!

Цезарь

Ҳамма нарса тайёрлансин.— Мен учун
Кўп ноқулай бўлди: ахир кечикмоқдаман. Цинна!
О, Метелл ҳам! Требоний, сен ҳам шу ердамисан?
Пича сўзлашмоғим керак, лақиллашиб сен билан.
Ҳа, эсингдан чиқармагил бугун уйга келасан!
Яқинроқ тур менга, яна мен ҳам унутиб қўймай.

Требоний

Хўп бўлади, Цезарь, (четга) ҳали қараб тургил дўст-
ларинг
Яқинингда турганлигим учун афсусланади.

Цезарь

Қани дўстлар, ичкарига; йўл олдидан ичайлик,
Сўнг ҳаммамиз дўстона, шод сенат томон жўнаймиз.

Брут (четга)

Аммо дўстлик ҳар хил бўлур. Бу фикрдан, о, Цезарь,
Марк Брутнинг юрагига оғир қайғу чўкмоқда.

Кетадилар.

УЧИНЧИ САҲНА

Капитолий яқинидаги бир кўча.
Уқишида давом этиб, Артемидор киради.

Артемидор

«Цезарь Брутдан хайиқ, Кассийдан эҳтиёт бўл, Каскадан узоқлаш, Циннадан бохабар бўл, Требонийга ишонма, Метелл Цимбрни кузатиб юр. Деций Брут сенга дўст эмас, сен Қай Лигарийни хафа қилгансан, уларнинг ҳаммасини руҳлантирган бир фикр, бу фикр эса Цезарга қарши қаратилган. Агар сен ўлмайдиган бўлмасанг ўзингга эҳтиёт бўл: бепарволик фитна учун қулайлик туғдиради. Илоё, улуғ худолар сенга мададкор бўлсин.

Сенга яхшиликни раво кўрувчи Артемидор.»

Ҳа, шу ерда пойлаб турай Цезарни мен, келганда
 Бу қорозни унга, гўё, ариза деб бераман.
 Эзгуликнинг ўз-ўзини шум хасаднинг тишидан
 Сақламаганлиги учун қаттиқ алам чекаман.
 Бу қорозни ўқий олсанг, Цезарь— омон қоласан,
 Агар бирор сабаб била ўқий олмасдан қолсанг,
 Унда тақдир илоҳаси хиёнатга дўст бўлур.

Кетади.

ТУРТИНЧИ САҲНА

Уша кўчанинг бошқа қисми, Брут уянининг олдидаги жой.
 Порция ва Люций киради.

Порция

Чопганинча сенатга бор, худо хайрингни бергур.
 Менга зинҳор гап қайтарма, зудлик билан жўнай қол.
 Ҳа, нимани кутмоқдасан?

Люций

Топшириқни кутаман.

Порция

Истардимки, сен у ерда нималар қилишингни
 Айтишимдан илгарийёқ қайтиб келсанг бу ерга.

(Четга.)

О, маҳкамлик, мени зинҳор тарк этмагил, лаб билан
 Юрагимнинг орасида худди тоғдай бўлиб тур!
 Эркакларча ақлим бору, аёлларча заифман!
 Сир сақлашлик, о, нақадар мушкул аёл кишига!
 Сен ҳали ҳам шундамисан?

Люций

Нима қилай, маликам?

Хўп, сенатга чопиб бордим,— шу холосми ҳаммаси?
 Яна уйга чопиб келдим,— шу холосми бўлгани?

Порция

Ҳа, шу холос, сўнг айтасан: рангги қалай Брутнинг.
 Бугун бир оз хастароқ у,— ҳамда Цезарь қай ҳолда...
 Ва Цезарнинг атрофини кимлар ўраб олишган?
 Шошма, бола! Шовқинларни эшитдингми? Қулоқ сол!

Люций

Эшитганим йўқ, маликам.

Порция

Ахир қулоқ солсанг-чи!

Мен галаён шовқинини аниқ эшитмоқдаман,
 Бу шовқинни шамол олиб келмоқдадир сенатдан.

Люций

Мен ҳеч нарса эшитолмай ётибман-ку, маликам?

Авлиё киради.

Порция

Ҳой йўловчи, қай томондан келмоқдасан? Бунда кел!

Авлиё

Ўз уйимдан келмоқдаман.

Порция

Соат нечи?

Авлиё

Ҳадемай

Тўққиз бўлса керак.

Порция

Айт-чи, Цезарь Капитолийга

Утдимикан?

Авлиё

Йўқ маликам, ўтгани йўқ! Мен унинг
Ўтадиган йўлларида туриш учун чиққанман.

Порция

Хўш, Цезарга айтадиган бирор арзинг бормиди?

Авлиё

Ҳа, маликам. Яхшиликни раво кўриб ўзига,
Агарда у сўзларимга қулоқ солса, мен ундан:
Юлий Цезарь, сен ўзингга дўст бўлгин деб сўрайман.

Порция

Нима? Унга бирор нарса таҳдид қилмоқдами? Хўш
Бирор нарса биласанми?

Авлиё

Менми? Йўғ-а, билмайман.

Ва локин мен кўп нарсадан қўрқмоқдаман. Яхши қол.
Кўча жуда тор бу ерда. Сенаторлар, сарбозлар,
Ва аламон билан бу ер доим тигиз бўлади.
Мен шўрликни бу аламон яна янчиб қўймасин.
Ҳа, мен бир оз кенгроқ жойда тура қолай, маликам,
Токи улур Цезарь мени очиқ-равшан кўролсин.

Кетади.

Порция

Уйга қайтай, (четга). О, нақадар ожиз аёл юраги!
О, Брутим! Бу ишингда осмон бўлсин мададкор.—
Бола эшитди чамаси...— Ана, Цезарь Брутнинг
Аллақандай талабини рад этмоқда.— Оҳ шўрим,
Тамом ҳолдан кетмоқдаман.— Югур, Люций Брутга
Етказ менинг саломимни ҳам дегилки— мен шодман.
Ундан жавоб олиб дарҳол ҳузуримга қайтиб кел!

Иккаласи икки томонга кетади.

III ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Рим. Капитолийнинг олди. Юқорида сенатнинг мажлиси.

Капитолий эшиги олдида аламон тўпланган, уларнинг орасида — Артемидор ва Авлиё ҳам бор. Трубалар чалинади. Цезарь, Брут, Кассий, Каска, Деций, Метелл, Цимбр, Требоний, Цинна, Антоний, Лепид, Попилий, Публий ва бошқалар киришади.

Цезарь

Мана иди март айёми бошланди

Авлиё

Ҳа, бошланди,

Аммо, Цезарь, ҳали тамом ўтиб кетганича йўқ.

Артемидор

Салом сенга! Уқиб кўргил менинг манов номамни.

Деций

Требоний сендан жуда сўрайдиким, мана бу Арзимаган аризасин вақтинг бўлса ўқисанг.

Артемидор

Улуғ Цезарь, энг аввало меникини ўқиб кўр!
Чунки бу хат ҳаммадан ҳам кўпроқ сенга тегишли.

Цезарь

Ундай бўлса бу мактубни энг охирида ўқийман.

Артемидор

Кечиктирмай ўқи, Цезарь, зинҳор сендан сўрайман!

Цезарь

Жинни-пинни бўлганми бу?

Публий

Йўқол нари, қоч йўлдан!

Кассий

Кўчада ҳам аризами, инсоф қил-де, биродар!

(Цезарь ва унинг ҳамроҳларига)

Қани сенатга кирайлик.

Цезарь Капитолийга киради, орқасидан бошқалар ҳам.
Хамма сенаторлар оёққа турадилар.

Попилий

(Кассийга)

Ишингизга муваффақият тилайман.

Кассий

Қайси иш?

Попилий

Хайр, дўстим, кўришгунча

(Цезарь ёнига боради.)

Брут

(Кассийга)

Нима деди, Попилий?

Кассий

Ишимизга муваффақият тилади. Қўрқаман,
Фитна очилган бўлмасин.

Брут

Яқинлашди Цезарга.
Бохабар бўл, кузатиб тур.

Кассий

Каска, тезроқ бўла қол.
Халал бермасалар эди. Брут, нима қиламиз?
Сир очилиб қолса Кассий ёки Цезарь ўлади.
Мен ўзимни чавақлайман.

Брут

Кассий, мард бўл, дадил бўл!
Йўқ, у бизнинг ҳақимизда сўзлаётган йўқ унга:
Ана, қара у кулмоқда, осойишта Цезарь ҳам.

Кассий

Требоний ўз ролини жуда яхши билади.
Қара, Брут, Антонийни нари олиб кетди у.

Требоний билан Антоний кетади.
Цезарь ва сенаторлар ўз ўринларини эгаллайдилар.

Деций

Метелл қани? Аризасин тезроқ берсин Цезарга.

Брут

Ҳозир кетди: атрофини ўранг... Ердамлашинглар.

Цинна

Сен бошлайсан, Каска, хўпми, биринчи зарб сеники.

Цезарь

Ҳамма нарса тайёрми? Хўш, қани, қандай нуқсонни
Тузатмоғи лозим Цезарь ҳамда унинг сенати?

Метелл

Қудрати зўр, шухрати зўр, улуғ Цезарь, назар сол,
Цимбр таъзим бажо қилиб турар, мана қаршингда.

(Тиз чўкади.)

Цезарь

Сени огоҳлантиришим керак, Цимбр, бунақа
Хақирона илтижолар билан фақат соддадил
Одамларнинггина кўнглин юмшатиш мумкиндир;
Ҳамда қарор, фармонларни гўдак болалар учун
Ўйинчоққа айлантириш мумкин. Аммо Цезарнинг
Кўнглин дарҳол юмшайди деб ўйлаш эса бемаъни.
Билиб қўйки, аҳмоқларни юмшатувчи ҳар нарса:
Тубанлик ва беномуслик, ёғлама тил, ширин сўз,
Қуллар каби бўйин эгиш, олчоқлик ва хушомад
Цезардаги у табиий мустаҳкамлик, бардошни
Буза олур деб ўйлашлик бемаънидир мутлақо.
Сенинг аканг ҳукм билан қувғин қилинган. Агар
Бу хушомад, бу илтижо аканг учун бўлса, мен
Сени итдек қилиб йўлдан улоқтириб ташлайман.
Цезарь жуда ҳаққонийдир, ўз амрини беسابаб
Бузмайди ҳеч, Цимбр, шуни эсингда тут ҳамма вақт.

Метелл

Балки, улуғ Цезарь учун хуш келувчи бўлак бир
Юксак овоз кўтарилар ёқлаб гариб акамни?

Брут

Қўлларингни ўпиб, аммо хушомадсиз, беғараз,
Цезарь, сендан сўрайман тез, Публий Цимбр сургундан
қайтарилсин.

Цезарь

Қандоқ! Брут!

Кассий

Кечир уни, о, Цезарь!

Сендан Кассий ҳам сўрайди, оёғинга бош уриб,
Илтифот қил, улуғ Цезарь, кечир бир йўл Цимбрни.

Цезарь

Агар мен ҳам сиздай бўлсам, ён берардим сизларга;
Арз қилишни билсам агар,— арзга қулоқ солардим;
Валокин мен худди қутб юлдузидай тебранмас,
Пинак бузмас ва собитман. Осмон сонсиз юлдуз-ла
Ярқирайди, бари — олов, шуъла сочар ҳар бири.
Аммо, фақат, ўз ўрнида собит турган биттаси.
Дунёда ҳам худди шундай — одам қайнар дунёда,
Одамлар-чи — улар гавда, улар ақл, улар қон;
Аммо менга бу дунёда юксак, олий, мустаҳкам
Мартабага эга бўлган бир зотгина маълумдир:
У ҳам бўлса — мен ўзимман! Мана сизга бир мисол:
Ўз аҳдимда маҳкам турдим — сургун қилдим Цимбрни.
Ўз фикримда қатъий турсам — у қайтмайди Римга ҳеч.

Цинна

О, Цезарь!

Цезарь

Қоч! Олимп¹ тоғин қўзғатмоқчимисан, хўш?

Деций

Улуғ Цезарь!

¹ Олимп — Юнистондаги баланд тоғ.

Цезарь

Брут мутлоқ беҳудага тиз чўкди.

Каска

Ундай бўлса гапир тезроқ, эй қўлларим, мен учун!

Цезарнинг орқасига ханжар уради. Цезарь унинг қўлидан ушлайди. Шу пайт бошқа суиқасдчилар ҳам уни чавақлай бошлайдилар, энг охирида Брут ханжар уради.

Цезарь

Менинг Брутим, сен ҳам-а? Ундай бўлса майлига Цезарь ҳалок бўла қолсин, қазо топсин, майлига.

Улади. Сенаторлар ва халқ даҳшат билан ҳар томонга питраб қочади.

Цинна

Озодлик! Эрк! Тамом бўлди, яксон бўлди истибод!— Деб ҳаммангиз кўча бўйлаб дарҳол чопинг, жар солинг!

Кассий

Кўчаларда минбарлардан туриб эълон қилинглар: «Озодлик, эрк, Рим қулликдан тамом холос бўлди!» деб.

Брут

Ҳой, халойиқ! Сенаторлар! Қўрқманг! Нега қўрқасиз? Қочманг. Шухратпарастликнинг қарзи тўланди холос!

Каска

Минбарга чиқ, Брут!

Деций

Кассий, сен ҳам чиққил минбарга!

Брут

Публий қани?

Цинна

Туполондан ганграб қолди, ана у.

Метелл

Бирга бўлайлик ҳаммамиз, яна, тагин Цезарнинг
Бирор дўсти...

Брут

Нега бирга бўлиш керак? Нимага?
Публий, синҳор қўрқма, тинчлан, римлиларни ҳам
тинчит.

Биз ҳеч кимга тегмаймиз.

Кассий

Сен, биздан ажрал яхшиси.
Яна бизга ғазаб билан ташланувчи аламон,
Публий, сенинг дилингни ҳам сиёҳ қилиб қўймасин.

Брут

Бу айб учун фақатгина биз ўзимиз жавобгар,
Нима бўлса биздан бўлди.

Кассий

Қани, ахир Антоний?

Требоний

Гангиб қолиб уйга қочди. Эркақлару аёллар,
Ешу қари ҳар томонга чопмоқдалар дод солиб,
Гўё бутун дунё тамом ҳалок бўлаётгандай.

Брут

Эй, сиз тақдир илоҳлари, ҳукмингизни чиқаринг!
Биламизки, биз ўламиз. Аммо ўлим пайтида
Ҳаёт соатини бир оз чўзмоқ истар одамлар.

К а с с и й

Ким йигирма йилни агар қирқиб олса ҳаётдан,
Шунча йилни қирқиб олган бўлур ўлим хавфидан.

Б р у т

Ундай бўлса, дўстим, ўлим — жуда эзгу иш экан,
Цезарь учун озайтириб биз ўлимнинг хавфини
Унга хизмат қилибмиз-да. Қани, дўстлар, энгашинг:
Қўлимизни тирсаккача унинг қизил қонига
Белайлик ҳам қиличларни шу қон билан бўяйлик,
Сўнгра бозор майдонига бориб, қизил тигларни
Яланглатиб: «Эрк, озодлик!» дея хитоб қилайлик.

К а с с и й

Қўлимизни қонга ювдик.— Бу саҳнани албатта,
Театрлар асрлардан оша бизга номаълум
Халқлар узоқ насларга етказди бегумон.

Б р у т

Ва неча бор ўлар экан, ана, ҳозир Помпейнинг
Оёғида бир хок бўлиб ётган Цезарь саҳнада!

К а с с и й

Ва шунча бор: ватанини озод этган ва халқнинг
Асл биродарлари деб, атар бизни насллар.

Д е ц и й

Хўш, кетдикми?

К а с с и й

Ҳа, ҳаммамиз халқ олдига борамиз.
Илгарида — Брут. Бизлар Римнинг асл қалблари
Билан расо безатамиз унинг намоёишини.

Б р у т

Тўхта, ким у келаётган?

Хизматчи киради

Антонийнинг одами.

Хизматчи

(Брутнинг олдига бориб тиз чўкади.)

Брут, сенинг ҳузурингда худди шундай тиз чўкиб,
 Оёғинга бош уришни Марк Антоний буюрди,
 Ҳам буюрди ҳузурингда ётиб шундай дейишни:
 «Брут софдил, олиҳиммат, шижоатли, донишманд,
 Цезарь буюк ва пошшоҳон ҳам меҳрибон зот эди.
 Айт, Брутни мен севаман ҳамда ҳурмат қиламан,
 Цезарни ҳам севар эдим, ҳурматлардим, қўрқардим.
 Агар Брут Антонийга бежавотир келишга,
 Улуғ Цезарь ўлимининг сабабини билишга
 Рухсат этса, Антонийга қимматлироқ бўларди,
 Ҳеч шубҳасиз, тирик Брут ўлик Юлий Цезардан,
 Ва Антоний шу бугунги олғов-далғов кунларнинг
 Ғавғолари орасида бир содиқ дўст сингари
 Олижаноб Брут билан доим бирга бўларди»
 Марк Антоний, худди мана шундай дегин деб айтди.

Брут

Мен ҳамма вақт уни доно ва диловар римли деб
 Ҳисоблардим. Майли келсин, сўз бераман, бу ердан
 У қаноат ҳосил қилиб омон-эсон кетади.

Хизматчи

Бориб унга айтаман. *(Кетади.)*

Брут

Аминманки, у шубҳасиз, дўст бўлади биз билан.

Кассий

Мен ҳам шундай бўлишини истар эдим, валокин,
 Ич-ичимда ундан жуда хавфсирайман, қўрқаман.
 Юрагимнинг яширин товуши алдаганмас ҳеч қачон.

Брут

Ҳа, ўзи ҳам келиб қолди.

Антоний киради.

Салом сенга, Антоний!

Антоний

Тупроқ узра ётибсанми, улуғ Цезарь, водариг!
 Шу кичкина бўшлиқ ичра жойланмишдир, ажабо,
 Барча қаҳрамонликларинг, барча дабдабаларинг!—
 Кечирасан!.. Билолмадим, қарорингиз қанақа!
 Беҳабарман яна кимнинг қонини тўкмоқ истайсиз?
 Агар менинг қоним бўлса, у маҳалда мен учун
 Улуғ Цезарь ҳалок бўлган дамдан кўра яхшироқ
 Дам бўлмайди, ҳамда унинг жаҳонда энг табаррук,
 Қони билан қизарган шу ханжарлардан афзалроқ
 Қурол бўлмас. Агарда сиз менга душман бўлсангиз
 Елвораман, совимасдан қўллардаги қизил қон
 Шу онийёқ ҳукмингизни ижро эта қолингиз!
 Майли, минг йил яшасам ҳам худди шу тондагидай
 Улуғ Цезарь яқинида, ўша қўллар зарбидан,
 Яъни сизнинг қўлингизда, Римнинг алломалари,
 Жон берганим каби хоҳлаб жон бермасдим ҳеч қачон.

Брут

О, Антоний, сен бизлардан сира ўлим тилама!
 Гарчи бизнинг қўлимизга, бизнинг қурбонимизга
 Қараб, бизни йиртқичларга ўхшатарсан, валокин,
 Фақатгина қўлимизни, унинг қонли ишини
 Кўрмоқдасан холос, аммо ачинишларга тўлган
 Қалбимизни кўролмайсан. Жафо чеккан Рим учун
 Бўлаётган шу ачиниш ҳалок этди Цезарни.
 (Худди заҳар кесганидай заҳарларни, ачиниш
 Юраклардан ачинишни қувиб чиқар батамом.)
 Аммо шуни яхши билиб қўйгил, сенга нисбатан

Қўлимизнинг қаҳри ожиз, тинчимизнинг дами суст.
 Сенга ҳурмат, севги билан ака-ука сингари
 Ишонч тўла қалбимизни, бағримизни очамиз.

К а с с и й

Олий мансабларни бўлиш чоғида сен биз билан
 Баббаравар қатнашасан, шаксиз, четда қолмайсан.

Б р у т

Фақат бир оз сабр эта тур, биз, даҳшатдан, қўрқувдан
 Телба бўлган халойиқни тинчлантириб олгунча.
 Кейин сен ҳам, нима учун севатуриб, Цезарга
 Ўткир ханжар урганимни аниқ билиб оласан.

А н т о н и й

Сизнинг донолигингизга инонаман албатта.
 Майли энди, ҳамма менга қизил қонга бўялган,
 Қўлларини бир-бир берсин. Мен, Марк Брут, қўлингни
 Маҳкам сиқай, сўнгра сенинг қўлингни ҳам, Кай

Кассий,

Қўлингни бер, Деций, Цинна сен ҳам, Метелл сен
 ҳам бер.

Менинг ботир Қаскам, сен ҳам, Требоний сен ҳам бер.
 Сўнги сафда қолиш асло менга муносиб эмас.

Мен нима ҳам дея олар эдим сизга, дўстларим?

Менга бўлган ишончингиз анчагина сусайди.

Сиз, мен учун энди фақат якки ёмон йўл очиқ
 Деб ўйларсиз:— ё қўрқоқлик, ёки хушомадгўйлик.

Ҳа, эътироф қиламанки, Цезарь, сени севардим;

Агар сенинг руҳинг бизни кўра олса шу топда,

Сен, ўзингга қадрдон деб ҳисоблаган Антоний

Сенга душман бўлганларнинг қизил қонга бўялган

Қўлларини маҳкам сиқса яқин дўстлар сингари,—

Яна, худди жасадининг олдида-я, улуғ зот!—

Сенинг учун бўлмасмиди ўлимдан ҳам оғирроқ?!

О, мен, агар, танангдаги сонсиз жароҳатларча

Кўзга эга бўлганимда оқизардим селдай ёш,
 Худди жароҳатларингдан оқаётган қон каби.
 Бу, шубҳасиз, менинг учун муносиброқ бўларди
 Дўст бўлишдан кўра сенинг голиб душманларингга.
 Юлий Цезарь, кечир мени! О, бечора кийгим
 Ҳайдаб киргизилган экан мана шу тор катакка,
 О, шу ерда ҳалок бўбсан, овчилар ҳам шу ерда.
 Сенинг ҳалол қонинг билан бошдан-оёқ бўялган.
 Кенг жаҳон, сен, ўрмон эдинг бу ажойиб кийikka
 У ҳам сенинг ифтихоринг, фахринг эди, эй, жаҳон!
 Шу ётишинг, Юлий Цезарь, худди шоҳлар ов қилган
 Кўп ажойиб, гоят гўзал бир махлуққа ўхшайди.

К а с с и й

Антоний!

А н т о н и й

Сен, кечирарсан мени дўстим, Қай Кассий:
 Бундай гапни ҳатто ёв ҳам сўзлай олган бўларди,
 Мен дўст бўлатуриб хийла совуққина гапирдим.

К а с с и й

Сен Цезарни мақтаганинг учун таъна қилмайман.
 Аммо қандай алоқада бўлмоқчисан биз билан?
 Сени дўстлар сафида деб ҳисобласак майлими,
 Ёки сенсиз йўлда давом этайликми ўзимиз?

А н т о н и й

Дўстлигимнинг белгиси деб қўлингизни сиқдим-ку.
 Тўгри бир оз ганграб қолдим боққанимда Цезарга.
 Аммо шаксиз сизга дўстман, ҳаммангизни севаман.
 Умидворман: Қандай қилиб, нима билан Цезарнинг
 Хавфли бўлиб қолганини эшитарман сизлардан.

. Б р у т .

Акс ҳолда бу ишимиз зўр йиртқичлик бўларди!
 Ҳа, Антоний, далилимиз шу қадарли муҳимки,
 Ҳаттоки сен унинг ўғли бўлганинда ҳам, шаксиз,
 Уларни ҳеч инкор эта олмас эдинг мутлақо.

А н т о н и й

Ҳа, шу гаплар керак эди. Кейин, рухсат сўрардим.
 Жасадини олиб чиқсақ майдонга, сўнг минбардан,
 Унинг дўсти сифатида мотам нутқи сўзласам,
 Ҳурматини бажо этиб улуғ Юлий Цезарнинг.

Б р у т

Ҳўп, майлига, Марк Антоний.

К а с с и й (Брутга).

Икки оғиз сўзим бор.

(Брутга секин сўзлайди.)

Уйлаб иш қил! Мумкин эмас Антонийга минбардан
 Сўзлаш учун имкон бериш. Ахир тушун, у, сўзлаб
 Халқни қаттиқ ҳаяжонга солиб қўйиши мумкин.

Б р у т (секин)

Иўқ, кечиргил, мен минбарга илгарироқ чиқаман.
 Воқеанинг сабабини тушунтириб бераман.
 Антонийнинг ҳозир сизга сўзлайдиган сўзлари
 Бизлар билан келишилган, биз Цезарга нисбатан
 Энг охирги бурчимизни тугал адо этишга,
 Ҳамда ижро этмак учун барча маросимларни —
 Қарор қилдик деб айтаман халойиққа минбардан.
 Бу ишимиз фойда берса берар, зарар бермайди.

К а с с и й (секин)

Билолмадим, аммо бу иш менга сира ёқмайди.

Б р у т

Хўл, Цезарнинг жасадини олиб чиққил, Антоний,
Аммо бизни ўз сўзингда қоралашга уринма.
Юлий Цезарь тўғрисида нима десанг хоҳишинг.
Ва нутқингни бизлар билан келишганинг ҳақида
Эълон қилгил, аксинча, сен кўмиш маросимидан
Четлантириласан. Кейин, сен минбарга мендан сўнг,—
Мен сўзимни тугатгандан кейингина чиқасан.

А н т о н и й

Майли, шундай бўла қолсин, менга шу ҳам кифоя.

Б р у т

Жасадини тайёрла-ю, орқамиздан етиб бор.

Антонийдан бўлак ҳамма кетади.

А н т о н и й

Кечир мени, қонли мурда, сенинг жаллодларингга
Бўйинг эгиб, тавозеда бўлганлигим учун, сен!
Жаҳон жаҳон бўлиб кўрган ноёб марднинг жасади!
О, бу ҳалол ва бебаҳо қонни ерга тўкканлар
Бошингизга бало ёғар, ғамга дучор бўласиз.
Шу ҳисобсиз ва муборак яраларинг устида,
Гўё мендан худди ёрдам сўраб ётган сингари
Ним очилган шу нидосиз қизил лаблар ёнида,
Пайғамбарлик қиламанки, одамларнинг танини
Лаънат барбод этгусидир: Италия бўйлаб, зўр
Қаҳру ғазаб — кўп беомон ватандошлик уруши
Хуруж қилғай. Қон, ур-йиқит одат тусин олади,
Жуда мудҳиш ҳодисалар оддий бўлиб қолади,
Кўп оналар ўғиллари бўғизланган маҳалда
Унга мароқ, кулги билан қарайдиган бўлади.
Йиртқичликка бўлган одат қириб ташлар шафқатни.
Ва дўзахдан ғазабланиб чиққан бало тангриси
Билан бирга Цезарь руҳи кўтарилур қасосга.

Ҳам улуғлар нидо билан: «ҳаммангизга ўлим!» деб,
Занжирлардан бўшатади уруш кўппакларини;
Дафн этишни кутиб ётган мурдаларнинг ҳидига
Ерни кўмиб юборади кўз кўрмаган ёвузлик.

Хизматчи киради.

Хўш, Октавий Цезарь эди чоғи сенинг соҳибинг?

Хизматчи

Ҳа, шундай, Марк Антоний.

Антоний

Уни Римга Юлий Цезарь чақирувди шекилли?

Хизматчи

Ҳа, у кўпдан йўлга чиққан, оғзаки айт дедики...

Цезарнинг мурдасини пайқаб

О, Цезарь!

Антоний

Ҳа, юрагинг ачидими? Четга бориб йиғлагил.
Ғусса жуда юқумлидир. Менинг кўзим ёшининг
Ғам қўшилган инжуларин кўриб хираланади.
Демак, шундай қилиб хўжанг келаётибди дегин?

Хизматчи

Ҳа, у Римдан ўн чақиримча нарироқда тунади.

Антоний

Хўп, ёнига тезроқ бориб, кўрганингни сўзлаб бер.
Мана, энди Рим мотамда, Рим хавфлидир, ҳозирча
Унинг жойи эмас бу ер. Октавийга шундай де.
Йўқ, шошмай тур! Мен Цезарнинг жасадини энг

аввал

Бозор майдонига олиб бориб қўяй. У ерда,
 Цезар тобути ёнида мотам нутқи сўзлайин,
 Ва билайин, қани, унинг қонхўр жаллодларига
 Халқ қанақа муносибат қилар экан,— шундан сўнг
 Еш Октавий Цезарга сен бу ердаги аҳволни
 Тўла тасвир қилиб беришлигинг мумкин. Ердамлаш!

Цезарнинг жасадини олиб кетишади.

ИККИНЧИ САҲНА

Форум — Римдаги халқ мажлислари ўтказиладиган энг катта
 майдон.

Брут, Кассий ва бир тўда шаҳарликлар киради.

Шаҳарликлар

Ҳисоб бернинг бизга тезроқ! Ҳисоб талаб қиламиз!

Брут

Ундай бўлса — юринг, дўстлар, қулоқ солинг сўзимга,—
 — Кассий бошқа майдонга бор, аламонни бўламиз,—
 Кимки мени эшитмоқчи бўлса — қолсин шу ерда;
 Кассий билан борсин,— уни тингламоқчи бўлганлар.
 Халққа ҳисоб бермоқчимиз Цезарь қатли ҳақида.

Биринчи шаҳарлик

Мен Брутининг гапларини эшитмоқни истайман.

Иккинчи шаҳарлик

Мен Кассийнинг сўзларини тинглай, сўнгра уларнинг
 Далилини бир-бирига солиштириб кўрамиз.

Аламоннинг ярмини эргаштириб, Кассий кетади.

Брут минбарга чиқади.

Учинчи шаҳарлик

Олижаноб Брут чиқди минбарга. Жим бўлинглар!

Брут

Тинчлик сақланг, мен сўзимни тамом қилгунга қадар. Римликлар, ҳамшаҳарлар ва дўстлар! Мен ўзимни оқламоқчиман, қулоқ солинг. Сўзларимни тинглаш учун тинчлик сақланг. Виждоним ҳаққи, менга инонинг ва менга инонмоқ учун виждонимни ҳурмат қилинг. Менинг ҳақимда ўз билганларингизча ҳукм юритинг ва яхши ҳукамо бўлиш учун ақлингизни қаттиқ ишга солинг.— Агар бу мажлисда Цезарни астойдил севган бирор одам бўлса, мен унга Брут Цезарни сендан кам севмас эди деб айта оламан. Ва агар у мендан, ахир Брут, қандай қилиб Цезарга қарши бош кўтарди деб сўраса, берадиган жавобим тайёр: мен Цезарни кам севганлигимдан эмас, балки, Римни кўпроқ яхши кўрганлигимдан исён кўтардим. Хўш, сиз нимани афзал кўрар эдингиз — Цезарь яшаса-ю, сиз ҳаммангиз қуларча ўлсангиз афзал бўлармиди ёки Цезарь ўлса-ю, сиз ҳаммангиз озод одамлар бўлиб яшасангиз афзал бўлармиди? Цезарь мени севарди — мен унга йиғлайман; у бахтиёр эди — мен унинг учун шодман; у довюрак эди — мен уни ҳурмат қиламан; аммо у шуҳратпараст эди — мен уни ўлдирдим. Шундай қилиб кўз ёши — унинг севгиси, шодлик — унинг бахти, ҳурмат — унинг довюраклиги, ўлим эса — унинг шуҳратпарастлигидир. Орангизда қул бўлишни истаган бирор олчоқ борми? Агар ундай одам бўлса, номини айтсин, чунки мен уни хафа қилдим. Бу ерда римли бўлишни истамаган биронта бефаросат борми? Агар бор бўлса исмини айтсин, негаки мен уни хафа қилдим. Орангизда, ўз ватанини севмайдиган бирор тубан киши борми? Бор бўлса — номини айтсин; мен уни хафа қилдим.—Жавоб кутаман.

Шаҳарликлар

Унақа одам йўқ, Брут, ундай одам йўқ!

Брут

Демак, мен ҳеч кимни хафа қилмабман. Сиз Брутга нисбатан қандай муомила қила олишингиз мумкин бўлса, мен ҳам Цезарга нисбатан фақат шундай муомила қилдим холос. Цезарь ҳалокатининг тарихи Капитолийда ёзилган: Цезарь хизматининг шуҳрати камайтирилган эмас; у ўлиши лозим бўлган жиноят ҳам оширилган эмас.

Цезарнинг жасадини кўтаришиб, Антоний ва бошқалар киришади.

Мана унинг жасадини олиб келишаётибди. Марк Антоний нутқ сўзлаб, Цезарга нисбатан ўзининг сўнги бурчини адо этмоқчи. Гарчи у, Цезарнинг қатлида иштирок этмаган бўлса ҳам, республикани идора қилишда ўзига муносиб ўрин эгаллаб, бу ўлимнинг манфаатидан баҳраманд бўлгусидир. Ҳа, бу ўлимдан ким манфаат кўрмайди дейсиз? Менинг сизга айтадиган охириги сўзим мана бу: агар ватан учун менинг ўлимим лозим бўлиб қолса, Рим манфаати деб, ўзимнинг энг яқин дўстимни қандоқ қилиб ўлдирган бўлсам, ўзимни ҳам худди шундоқ қилиб ва ўша ханжар билан ўлдираман.

Аламон

Яша, бизнинг Брутимиз! Яша, яшай бер!

Биринчи шаҳарлик

Уни уйга дабдабалар билан элтамиз!

Иккинчи шаҳарлик

Унга ҳайкал ўрнатамиз ота-боболар

Ҳайкаллари ўртасида.

Учинчи шаҳарлик

У Цезарь бўлсин.

Тўртинчи шаҳарлик

Цезардаги барча яхши фазилатларни
Марк Брутга бахш этамиз.

Биринчи шаҳарлик

Уни уйига

Кузатамиз шоду хуррам, тантана билан.

Брут

Ҳамшаҳарлар!

Иккинчи шаҳарлик

Секин! Брут сўзлай бошлади.

Биринчи шаҳарлик

Диққат қилинг!

Брут

Рухсат этинг, дўстлар, уйга кета қолай тинчгина.
Илтимосим: Сизлар қолиб Антонийнинг нутқини
Эшитинглар, у бизларнинг рухсатимиз бўйича
Мақтамоқчи лозим қадар Цезарь хизматларини.
Сиз бу билан ҳурматлайсиз Юлий Цезарь хокини,
Марк Антоний ўз нутқини тамом қилгунга қадар
Жойингиздан қимирламанг, менсиз қолинг, сўрайман.

Биринчи шаҳарлик

Майли қолиб Антонийнинг сўзларини тинглайлик.

Учинчи шаҳарлик

Биз тайёрмиз эшитишга, қани, чиқсин минбарга.—
Марк Антоний, минбарга чиқ!

Антоний

Брут ҳаққи, сизлардан
Миннатдорман. (*Минбарга кўтарилади.*)

Тўртинчи шаҳарлик

Нима деди ўзи, Брут ҳақида?

Учинчи шаҳарлик

Брут ҳаққи, миннатдорман сиздан деди, шу холос.

Тўртинчи шаҳарлик

Қани, Брут тўғрисида бирор оғиз ёмон гап
Айтиб кўрсин-чи у!

Биринчи шаҳарлик

Унда золим Цезарь бўларди.

Учинчи шаҳарлик

Ундан қутулгани учун Рим бахтиёр албатта.

Иккинчи шаҳарлик

Қани, нималар дер экан Марк Антоний? Жим бўлинг!

Антоний

Дўстлар!

Аламон

Диққат! Қулоқ солинг!

Антоний

Дўстлар, азиз римлилар,
Сўзларимга қулоқ солинг! Мен, шубҳасиз, Цезарни
Мақташ учун эмас, балки, кўмиш учун келганман.
Ўзларидан кўпроқ яшар одамларнинг гуноҳи;

Хизматларин эса кўп вақт бирга қўшиб кўмамиз.
 Цезарни ҳам, майли, худди шундай қила қолайлик.
 Софдил Брут сизга уни шуҳратпараст деб айтди;
 Агар шундай бўлса, бу кўп оғир гуноҳ ва Цезарь
 Жуда оғир жазоланди шу гуноҳга яраша.
 Мен Брут ҳам бошқаларнинг рухсатига биноан,—
 Ахир Брут — жуда софдил, олижаноб одам-ку,
 Бошқалар ҳам, о, ҳаммаси олижаноб кишилар,—
 Мотам нутқи сўзлаб, ҳурмат қилмоқчиман Цезарни.
 Юлий Цезарь менга содиқ ва ҳаққоний дўст эди,
 Аммо Брут шуҳратпараст деб ҳисоблар у зотни,
 Брут эса — жуда софдил, олижаноб бир одам.
 Узи билан бирга Цезарь кўплаб асир келтирди,
 Ва уларга товои олиб хазинани бойитди.
 Унинг шуҳратпарастлиги шундан иборатмиди?
 Агар гадо нола чекса, Юлий Цезарь йиғларди,
 Бунчалик бўш бўлолмайди ҳеч вақт шуҳратпарастлар.
 Аммо Брут шуҳратпараст деб ҳисоблар Цезарни,
 Брут эса ғоят софдил, олижаноб бир одам.
 Ҳамма кўрган, Луперкалий байрамида мен унга
 Уч мартаба тож келтирдим, Цезарь эса уч гал ҳам
 Тожни олмай рад этганди — шуҳратпарастликданми?
 Аммо Брут шуҳратпараст деб ҳисоблар Цезарни,
 Брут эса, сўзсиз, софдил, олижаноб одамдир.
 Мен бу гапни Брут билан мунозара қилгани
 Айтаётганим йўқ, фақат, билганимни гапирдим.
 Бежиз эмас унинг бизга ғоят қиммат бўлиши:
 Қани айтинг, йиғламаслик учун қандай сабаб бор?
 О, сен идрок! Ҳайвонларга қочиб кетдинг чамаси,
 Телба бўлиб ўз ақлидан адашибди одамлар.
 Кечиринглар. Менинг жоним — Цезарь ётган тобутда;
 Мен ўзимга келмоқ учун жим бўлишим лозимдир.

Биринчи шаҳарлик

Назаримда сўзларининг жони борга ўхшайди.

Иккинчи шаҳарлик

Ҳа, яхшилаб ўйлаб кўрсанг, маълум бўлар, Цезарни
Жуда ноҳақ ўлдиришган.

Учинчи шаҳарлик

Ҳа-да; унинг ўрнига
Яна тагин ёмонроғи келмаса деб қўрқаман.

Тўртинчи шаҳарлик

Сўзларини эшитдингми? Цезарь тожни олқабди,
Ана сенга шуҳратпараст!

Биринчи шаҳарлик

Агар шу гап рост бўлса,
Улар бизга хун тўлайди.

Иккинчи шаҳарлик

Э, аттаси, бечора!
Кўз ёшидан кўзлар худди олов каби ёнмоқда.

Учинчи шаҳарлик

Римда ундан ўтадиган олижаноб одам йўқ.

Тўртинчи шаҳарлик

Диққат қилинг! Марк Антоний яна сўзлай бошлади.

Антоний

Кеча Цезарь бир оғиз сўз билан бутун дунёни
Остин-устун қила олур эди, энди бўлса-чи —
У ётибди, ана, уни ҳурмат қилмас гадо ҳам.
О, халойиқ, қалбингизда, ақлу идрокингизда,
Агарда мен ёқа олсам исён оловларини,
Шикаст берган бўлар эдим Кассий билан Брутга,—
Ҳаммангизга маълум бўлган олижаноб зотларга.

Бу мўътабар одамларга шикаст бергандан кўра
 Зарб берганим яхши сизга, ўзимга ва марҳумга.
 Топиб олдим мен Цезарнинг сўнгги истаги билан
 Унинг муҳри босилган бир жуда муҳим қоғозни.
 Агарда халқ эшитолса бу қоғозда ёзилган
 Унинг истак ва амрини,— кечирасиз, мен уни
 Эълон қилмоқчи эмасман,— эшитолса, у чоқда
 Бу мурданинг ярасини ўпар эди бегумон,
 Рўмолини бўяр эди шу муборак қон билан,
 Ва одамлар тилашарди унинг ҳар бир мўйини,
 Ўзларига энг табаррук бир хотира қилгали,
 Ва ўлганда, энг қимматли, энг мўътабар буюмдай,
 Авлодига мерос қилиб қолдиргали бу мўйни.

Т ў р т и н ч и ш а ҳ а р л и к

Бизга Цезарь васиятин ўқиб бергил, Антоний!

Ш а ҳ а р л и к л а р

Ўқи! Ўқи! Биз у хатни эшитмоқни истаймиз.

А н т о н и й

Йўқ, дўстларим, ўқимайман хатни, ахир Цезарнинг
 Сизни қандоқ севганини билиш нечун керакдир?
 Ахир, сиз тош эмассиз-ку, тўнка эмас — одамсиз,
 Унинг васияти эса одамларда ўт ёқиш,
 Телба қилиш қудратига эга бўлган бир ҳужжат.
 Агарда, сиз у, ўзининг меросхўрлари қилиб
 Сизни тайинлаганини билиб қолсангиз, унда
 Нима бўлар эди, ахир англайсизми, халойиқ!

Т ў р т и н ч и ш а ҳ а р л и к

Васиятни ўқи! Биз уни эшитишни истаймиз, Анто-
 ний! Сен бизга унинг амрини — Цезарнинг хоҳишини
 ўқиб беришинг керак.

Антоний

Э, шошилманг, сабр қилинг! Чақки қилиб сизларга
Васиятни айтиб қўйдим. Ханжар уриб Цезарни
Улдиришган соф виждонли, олижаноб зотларга
Зарар бериб қўймасам деб жуда хавотирдаман.

Тўртинчи шаҳарлик

Улар олижаноб эмас, улар хонин ва муртад.

Шаҳарликлар

Цезарнинг хоҳишини эшиттир! Васиятнини ўқи!

Иккинчи шаҳарлик

Улар ёвузлар, қотиллар! Васият! Васиятнини ўқи!

Антоний

Хатни ўқиб бер деб мени мажбур қилмоқчимисиз?
Ундай бўлса давра олиб туринг жасад ёнида,
Ва ҳам менга рухсат беринг, васиятнини кўрсатай.
Пастга тушсам бўладими?

Шаҳарликлар

Ҳа, тушавер!

Иккинчи шаҳарлик

Туша қол!

Учинчи шаҳарлик

Ҳа, сўраймиз!

(Антоний миябардан тушади.)

Давра олинг! Давра олинг илдамроқ!

Биринчи шаҳарлик

Бир оз нари туринг, дўстлар, тобутдан! Кўп сиқиш-
манг!

Иккинчи шаҳарлик

Олижаноб Антонийга жой беринглар, жой беринг!

Антоний

Жуда ҳам кўп сиқишманглар, кенгроқ олинг даврани!

Шаҳарликлар

Орқага сурулинглар! Жой беринг!

Антоний

Тўкиш учун тайёрланинг кўзингизда ёш бўлса.
 Манов плаш — ҳаммангизга таниш. Менинг ёдимда
 Биринчи бор Цезарь уни чодирيدا кийгани:
 Ёзги оқшом пайти эди; Нервийларни¹ шу куни
 Юлий Цезарь енгган эди. Қай Қассийнинг ханжари
 Худди мана бу еридан тешиб ўтибди, қаранг!
 Кўринг, ёвуз Қассий қандай катта тешик тешибди!
 Манов ерга ханжар урган унинг азиз Брути!
 У лаънати ханжарини тортиб олган маҳалда,
 Цезарь қони тиф изидан ташқарига отилиб
 Чиққан экан, мана кўринг, гўё чиқиб эшикка,
 Наҳот Брут шунча дағал тақиллатса, деб уни
 Текширмоқчи бўлган каби, ахир Брут Цезарга
 Бир фаришта эди-ку; о, Цезарь уни нақадар
 Севганини ҳаммангиз ҳам билардингиз, худолар!
 Мана, энди, зарбаларнинг энг дағали, энг зўри
 Марк Брутнинг зарби бўпти, мана кўринг, дўстларим.
 Улуғ Цезарь Марк Брутнинг ханжарини кўрганда,
 Кўрнамаклик хоинларнинг зарбидан ҳам оғирроқ
 Зарба берди унга, буюк юрак бунга чидолмай
 Пора-пора бўлди, Цезарь плаш билан юзини
 Епиб Помпей ҳайкалининг оёғида жон берди,
 Танасидан Помпей қони оқар экан тирқираб.

¹ Нервийлар — қабилянинг номи.

Биродарлар, бу ҳалокат кўп даҳшатли ҳалокат!
Сиз билан биз, ҳаммамиз ҳам Цезарь билан бир қатор

Ҳалокатга учраганмиз, қонли хиёнатларга
Устимиздан ўз ҳукмини юргизишга йўл бериб,
Ҳа, нимага ёш тўкаси? Алам қоплаб олдим?
Бу шафқатли юракларнинг бебаҳо кўз ёшлари!
Тилка-тилка бўлган либос мажбур этди йиғлашга!
Мана бизнинг Цезаримиз: Қаранг унинг ўзига,
Қийма-қийма қилган уни хиёнатнинг ханжари!

Биринчи шаҳарлик

О, нақадар даҳшатли манзара!

Иккинчи шаҳарлик

О, олижаноб Цезарь!

Учинчи шаҳарлик

Машъум кун!

Тўртинчи шаҳарлик

Хоинлар, ёвузлар!

Бешинчи шаҳарлик

О, қонли манзара!

Иккинчи шаҳарлик

Қасос! Қасос!

Шаҳарликлар

Қасос! Олға! Уларни ахтаринг! Тору мор этинг!
Ёндирунг! Улдирунг! Сўйинг! Биронта хоин ҳам тирик
қолмасин!

Антоний

Ҳамшаҳарлар, шошманглар!

Биринчи шаҳарлик

Жим! Жим! Олижаноб Антонийга қулоқ солинг.

Иккинчи шаҳарлик

Биз унинг сўзларига қулоқ соламиз, биз унинг орқасидан борамиз, биз у билан бирга ўламиз!

Антоний

Азиз дўстлар, истамайман, сизни дарҳол, тўсатдан Қўзғолоннинг у омонсиз гирдобига тортишни. Ҳа, бу ишни обрўйи зўр улур зотлар қилишган. Мен уларнинг қандай шахсий алами бор, билмайман, Аммо улар фаросатли ва муҳтарам одамлар, Ва сизларга тўла ҳисоб беришади, шубҳасиз. Қалбингизни эгаллай деб келганим йўқ бу ерга, Гапга нотик эмасман мен Марк Брутга ўхшаган, Балки, маълум бўлганидай ҳаммангизга, тўғри сўз, Садоқатли дўстман холос. Сўзлашимга не учун Улар рухсат беришдилар, чунки менинг сўзимда, Халқ қалбига ўт солувчи эҳтирос ҳам, куч ҳам йўқ. Ҳа, мен фақат ҳақиқатгўй бир одамман, сўзларим Ўзингизга маълум бўлган сўзлар холос. Мен сизга Ўз дўстимнинг ярасини — бахтсиз, унсиз оғзини Кўрсатмоқдаман, шугина. Мен буларни, шубҳасиз, Сўздан афзалроқ кўраман. Агар Брут мен бўлиб, Мен ҳам Брут бўлганимда — қалбингизга ўт солиб, Ҳар ярага биттадан тил бериб, Римнинг тамоми Тошларини яраларнинг тили билан исёнга Ундар эдим, кўтарардим хонларга ўлим деб.

Шаҳарликлар

Биз исён кўтарамиз!

Биринчи шаҳарлик

Брутнинг уйига ўт қўямиз!

Учинчи шаҳарлик

Олга! Фитначиларни ахтариб топамиз!

Антоний

Биродарлар! Ҳамшаҳарлар! Қулоқ солинг сўзимга!

Шаҳарликлар

Жим бўлинглар! Қулоқ солинг Антонийнинг сўзига!

Учинчи шаҳарлик

Олижаноб Антонийнинг гапларини эшитинг!

Антоний

Нима қилмоқчисиз, уни ўзингиз ҳам билмайсиз.
Нима билан севгингизга Цезарь бўлди сазовор?
Йўқ, сиз буни мендан билиб олишингиз лозимдир:
Васиятни ёдингиздан чиқардингиз, дўстларим,

Шаҳарликлар

Тўғри! Васият! Тўхтаглар! Васиятни эшитинглар.

Антоний

Васиятда муҳр билан тасдиқланиб айтилган:
Юлий Цезарь буюк Римнинг барча аҳолисига,
Киши бошига етмиш беш драҳмадан¹ ҳисоблаб
Мерос қолдирган,— шундай деб васиятда ёзилган!

Иккинчи шаҳарлик

Улуғ Цезарь, бизлар сенинг қасосингни оламиз.

Учинчи шаҳарлик

Буюк Цезарь!

Антоний

Сўзларимни сўнгигача эшитинг!

¹ Драхма — Юнон пули.

Ш а ҳ а р л и к л а р

Жим бўлинглар!

А н т о н и й

Ундан бўлак, яна тагин ҳаммангизга далалар,
Тибр ёнидаги янги боғлар, шийпонларини
Мерос қилиб қолдирди у, барчаси у ерларда
Шоду ҳуррам истироҳат қилиб, яйраб юрсин деб.
Цезарь мана шундай эди! Ким босади ўрнини?

Б и р и н ч и ш а ҳ а р л и к

Ҳеч ким! Ҳеч ким! Қани юринг! Юринг тезроқ, чақ-
қонроқ!

Жасадини куйдирамиз муқаддас бир ўринда,
Хоинларнинг уйларига ўт қўямиз. Қани, ҳой,
Қўтаринглар жасадни тез!

И к к и н ч и ш а ҳ а р л и к

Олов олиб келинглари!

У ч и н ч и ш а ҳ а р л и к

Қурсиларни синдиринглари!

Т ў р т и н ч и ш а ҳ а р л и к

Дераза-ю, эшиклар.

Ҳаммасини синдиринглари, ўтин қилиб ёқамиз!

Аламон Цезарнинг жасадини олиб кетади.

А н т о н и й

Ана энди иш юришди! Ҳа, исён, сен қўзғалдинг.
Тўғри келган томонингга қараб қадам ташлай бер!

Х и з м а т ч и к и р а д и .

Хўш нима гап, қани, гапир?

Хизматчи

Хўжам, келди Октавий.

Антоний

Қаерда у?

Хизматчи

Лепид билан бирга Цезарникида.

Антоний

Мен ҳам борай. У ҳам жуда ўз вақтида келибди.
Бизга қараб кулди тақдир илоҳаси. Энди биз
Эришамиз ҳаммасига нимаики истасақ.

Хизматчи

У кўрибди, Брут билан Кассий озиб ақлдан
Римнинг дарбозаларидан чиқа солиб қочибди.

Антоний

Демак, билишибдилар-да, халқни кўтарганимни.
Энди мени Октавийнинг ҳузурига олиб бор.

Кетишади.

УЧИНЧИ САҲНА

Цинна-шоир киради.

Цинна-шоир

Туш кўрибман, тушимдамиш Цезарь билан икки-
миз Зиёфатда юрганмишимиз; мени машъум фикрлар
жуда нотинч қилмоқдалар. Уйдан чиққим йўқ эди,
аммо нималардир мени судраб чиқди кўчага.

Шаҳарликлар киради.

Биринчи шаҳарлик

Отинг нима?

Иккинчи шаҳарлик
Қаёққа боряпсан?

Учинчи шаҳарлик
Қаерда яшайсан?

Тўртинчи шаҳарлик
Хотининг борми ё бўйдоқмисан?

Иккинчи шаҳарлик
Ҳар қайсимизга ҳам тўғри жавоб бер.

Биринчи шаҳарлик
Аmmo қисқача.

Тўртинчи шаҳарлик
Лекин бамаъни қилиб.

Учинчи шаҳарлик
Ҳа, ростини айт, бўлмаса ёмон бўлади.

Цинна-шоир

Отим нима? Қаёққа бораётибман? Қаерда яшайман? Хотиним борми ё бўйдоқманми?—Ҳа, хўп, ҳар бирингизга тўғри ва қисқа, бамаъни ва рост жавоб бермоқ учун бамаъни жавоб бериб қўя қолай: бўйдоқман.

Иккинчи шаҳарлик

Бу: ким хотинлик бўлса, у аҳмоқ деган гап билан баравар. Бу гапинг учун мендан бир мушт емасанг эди деб қўрқаман. Давом эт, тўғри жавоб бер.

Цинна-шоир

Тўғриси: Цезарни қўмиш маросимига бораётибман.

Биринчи шаҳарлик

Дўст сифатидами ё душман сифатидами?

Цинна-шоир

Дўст сифатида.

Иккинчи шаҳарлик

Бунга тўғри жавоб берди.

Тўртинчи шаҳарлик

Қаерда яшайсан? Қисқароқ.

Цинна-шоир

Қисқароқ: Капитолий яқинида яшайман.

Учинчи шаҳарлик

Отинг нима? Рост айт.

Цинна-шоир

Рости: Мени шоир Цинна дейдилар.

Биринчи шаҳарлик

Парча-парча қилиб ташланг! У фитначи.

Цинна-шоир

Мен — шоир Циннаман, мен — шоир Циннаман!

Тўртинчи шаҳарлик

Ёмон шеърлари учун уни парчалаб ташланг; парчалаб ташланг!

Цинна-шоир

Мен фитначи Цинна эмасман.

Тўртинчи шаҳарлик

Барибир унинг номи Цинна. Бу номни унинг юрагидан суғуриб ташлайлик, гумдон бўлсин.

Учинчи шаҳарлик

Бўлак-бўлак қилиб ташла, бўлак-бўлак қил!

(Циннага ташланиб, уни ўлдиришади.)

Косовни бу ёққа бер! Ениб турган косовни! Брут учун! Кассий учун! Ҳаммасини ёндириг! Бирингиз Децийнинг уйига, бошқангиз—Кассийнинг уйига; Учингиз — Лигарийнинг уйига боринг! Қани, кетдик!

Кетишадь.

IV ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Рим. Антоний уйида бир хона.
Антоний, Октавий ва Лепид стол атрофида
утиришибди.

Антоний

Шундай қилиб рўйхатда чизилганлар ўлади.

Октавий

Шундай, Лепид, сенинг аканг ҳалок бўлиши лозим.
Розимисан?

Лепид

Ҳа, розиман.

Октавий

Чизиб қўйгин уни ҳам, Антоний.

Лепид

Шу шарт билан, Марк Антоний, синглингнинг ўғли
ҳам. Яъни жиянинг Публий ҳам, ўлишлиги керакдир.

Антоний

Хўп. Уни ҳам, мана, ўзим топшираман ўлимга.
Сен Цезарнинг уйига бор, васиятни олиб кел,
Хўпми Лепид. Унинг баъзи ерларини қай хилда
Қисқартириш тўғрисида фикрлашиб олайлик.

Лепид

Сиз шу ерда бўласизми?

Октавий

Агар кетгундак бўлсак
Капитолийда бўламиз.

Лепид кетади.

Ношуд, бефаҳм бир одам.
Фақат югурдакликкина унга тўғри келади.
У эгаллай олармиди учдан бирин жаҳоннинг?

Октавий

Ўзинг шундай дединг-ку, сўнг махфий кенгашимизда
Моли-мулки мусодара қилинажак зотларнинг
Рўйхатини тузиб у ҳам эга бўлди овозга.

Антоний

Мен дунёда сендан кўпроқ яшаганман. Елкадан
Айбнинг оғир юқларини олиб ташламоқ учун
Бу фахрли вазифани унга ҳавола қилдик:
Майли Лепид, худди олтин юклатилган эшакдек
Таший берсин уни терлаб, куйиб-пишиб, майлига,
Хоҳлайдими, йўқми, бизлар белгилаган йўл билан
Юкимизни биз истаган жойга олиб боради,
Сўнгра ҳайдаб юборамиз, юкни олиб устидан,
Майли, кейин, эшак каби шалпайтириб қулоғин,
Утлай берсин пичанзорда.

Октавий

Майли. Аммо, ҳар ҳолда,
У жуда кўп синовлардан ўтган, ботир жангчидир.

Антоний

Худди менинг отим каби: шунинг учун мен унинг
Ем-хашаги тўғрисида кўп рамхўрлик қиламан;

Уни ўзим ўргатганман жангга, тикка қарашга,
 Чопиб кетатуриб бирдан шартта тўхтаб қолишга,
 Барча ҳаракатда менга бўйсунишга. Лепид ҳам
 Худди ўша отга ўхшар, шаксиз маълум маънода —
 Уни ҳам кўп чопиш керак ва ўргатиш лозимдир.
 Истеъдодсиз бир одам у! Унинг еми — сарқитдир.
 У ҳар кимга фақатгина тақлид қилади холос,
 Эскиб қолган гаплар унга янги бўлиб туюлар,
 У биз учун қурол бўлиб хизмат қилур — вассалом.
 Хўп, Октавий, гаплашайлик энди муҳим гаплардан.
 Брут билан Қассий иков аскар тўпламоқдадир.
 Биз уларни тез тору мор қилишимиз лозимдир.
 Шунинг учун ўзимизга иттифоқчилар тўплаб,
 Ишга солишимиз керак ҳамма воситаларни,
 Ҳамда зудлик билан йиғиб барча дўстларимизни
 Қандай қилиб ёвнинг очиқ таҳдидини даф этиш,
 Ва яширин мақсадларини ошкор қилиш ҳақида
 Маслаҳатлашиб олайлик.

О к т а в и й

Бизлар худди устунга

Боғлаб қўйилган айиққа ўхшаймиз, ҳа, бизларни
 Беҳисоб ёв қуршаб олган. Қўрқаманки, уларнинг
 Табассумлари остида қаҳру ғазаб яширинган.

(Кетишади.)

ИККИНЧИ САҲНА

Сарди¹ яқинида, Брут чодирини олдидаги қароргоҳ.
 Ноғоралар чалинади. Бир томондан Брут, Люцилий,
 Люций ва аскарлар, иккинчи томондан — Титиний ва
 Пиндар киришади.

Брут

Эй, тўхта!

¹ Сард — Кичик Осиёда қадимий бир шаҳар, Лидия мамлакатининг пойтахти.

Люцилий

Тўхта! Махсус белгини айт.

Брут

Люцилий, айт, яқинлашиб қолдимикан Қай Кассий?

Люцилий

Икки қадам қолди холос, ана Пиндар Кассийдан
Бизга салом олиб келди.

Брут

Уз вақтида, жуда соз.
Билолмадим,— сенинг хўжанг, Пиндар,— айниб қол-
димни,

Еки унинг буйруғини бузиб етказишдимни,
Аммо унинг қилган иши хийла афсусланишга
Асос берди менинг учун. Аммо ўзи яқинлаб
Қолган бўлса ҳадемасдан равшан бўлур ҳамма гап.

Пиндар

Аминманки дилкаш Кассий сизнинг ҳузурингизга
Қандоқ бўлса худди шундай, яъни бардам, сергайрат
Олижаноб сифатида келгусидир, инонинг.

Брут

Инонаман, ҳеч шубҳасиз.— Бери кел-чи, Люцилий.

(Унга секин.)

Хўш, у сени қай таҳлитда кутиб олди, айтиб бер.

Люцилий

Одоб билан ва етарли лутфу эҳтиром билан;
Аммо унинг сўзларида аввалгидай сарбастлик,
Очқ-ойдин самимият ва ҳарорат йўқ эди.

Брут

Илгариги ҳарорати аммо кейин совиган,
 Дўстимизни жуда яхши тасвир қилиб бердинг сен.
 Ҳа, Люцилий: севги сўлиб, хасталана бошласа
 Совуққина эҳтиромга айланади. Самимий
 Садоқатга бегонадур муғомбирлик, айёрлик;
 Ҳа, ёлғончи одам — худди осов отга ўхшайди:
 Аввал мағрур қадам ташлаб мафтун этар ўзига,
 Аммо уни қон чиққунча қамчиласанг қибрдан
 Дарҳол тушиб жуда аянч кашанг бўлиб қолади.
 Қўшин билан келмоқдами биз томонга Кай Кассий?

Люцилий

Қўшин катта, бугун тунаб қолинади Сардида,
 Ўзи эса суворийлар билан бирга йўл олган
 Биз томонга қараб.

(Саҳна орқасидан марш эшитилади.)

Брут

Ана! Келиб қолди ўзи ҳам.
 Қани, аста, шошилмасдан пешвоз чиққил йўлига.

Аскарлар билан бирга Кассий киради.

Кассий

Ҳей, тўхта!

Брут

Тўхта, ҳей, тўхташга буйруқ бер.

(Овозлар.)

1-аскар

Тўхта!

2-аскар

Тўхта!

3-а скар

Тўхта!

Кассий

Олижаноб биродарим, мени хафа қилдинг сен.

Брут

О, худолар, сиз гувоҳсиз!— Мен ҳаттоки ёвни ҳам Хафа қилган зот эмасман, наҳотки мен дўстимни хафа қилган бўлсам?!

Кассий

Брут! Сен вазминлик остига Ғазабингни яширгансан, агарда сен мени...

Брут

Бас!

Овозингни кўп кўтарма. Сени биламан, Кассий. Ҳар иккимиз қўшинларнинг ҳузурида баҳслашиб Утирмайлик, яқдилликнинг намунаси бўлайлик. Қўшинингга буйруқ бергил пича нарироқ кетсин. Чодиримда юрагингни пича ёзиб оласан; Сўзларингни диққат билан эшитишга тайёрман.

Кассий

Ҳой, Пиндар! Айт, бошлиқларга отрядларни нарироқ олиб кетсинлар.

Брут

Люцилий, сен ҳам худди шундай қил. Ҳа Люцилий Титиний, сиз, кенгаш бораётганда, Зинҳор, менинг чодиримга киргизманглар ҳеч кимни.

Кетишади.

УЧИНЧИ САҲНА

Брутнинг чодир.
Брут билан Кассий киради.

Кассий

Сендан хафа бўлган жойим мана бундан иборат:
Пора олганлиги учун Люций Пелла Сардида
Уни қаттиқ жазолабсан. Пелла — менинг оғайним;
Мен хатимда сўраб эдим сендан уни кечир деб,
Аmmo менинг хатларимни эътиборсиз қолдирдинг.

Брут

Уша хатни ёзиб ўзинг хафа қилдинг ўзингни.

Кассий

Бунақанги нозик пайтда арзимаган гапга ҳам
Ҳадеб эътибор беришлик ярамайди.

Брут

Менинг ҳам

Гапларимга қулоқ бергил, тамагарлигинг учун
Сени қаттиқ қоралайман, ҳа, сен Кассий, пул олиб
Мансабларни номуносиб одамларга сотасан.

Кассий

Мен — тамагар! Онт ичаман, Брут бўлмаганингда
Худо хаққи, бу сўз сенинг сўнги сўзинг бўларди.

Брут

Кассий номи иллат учун — қалқон эрур ва бу ном
Сени, дўстим, жазолардан сақламоқда.

Кассий

Жазодан!

Брут

Эсингга ол иди Мартни — ўша улуғ айёмни.
 Ахир, дўстим, улуғ Цезарь ўша адолат ҳаққи
 Улдирилган эмасмиди? Бирор олчоқ бормиди
 Уша чоқда адолат деб унга ханжар урмаган?
 Ахир, бизлар, ўғриларга ёнбосганлиги учун
 Уша улуғ, олий зотни ҳалок этмаганмидик?
 Наҳотки биз эндиликда яхши хизматимизни
 Арзимаган пулга сотиб қўлимизни булғасак?
 Бунақанги римли бўлиб бош кўтариб юргунча
 Бир ит бўлиб ойга қараб ҳурмак минг бор яхшироқ!

Кассий

Брут, мени бунча хўрлаб, кўп ҳам ошма ҳаддингдан,
 Мен бунга ҳеч чидолмайман. Жангчи сифати билан
 Сендан кўра улуғроқман; бинобарин, мен кўпроқ
 Шарт қўйишга ҳақлиман.

Брут

Йўқ, сен унақа эмассан.

Кассий

Шунақаман!

Брут

Йўқ, унақа эмассан!

Кассий

Ғазабимни кўп қўзғама, бир кори-ҳол бўлмасин.
 Эҳтиёт бўл ўзингга, ҳа, овозингни ўчиргил.

Брут

Йўқол нари, э нотаваон.

Кассий

Нима? Нималар дединг?

Брут

Нима десам ҳаммасини эшитишга мажбурсан.
Телбаларнинг ғазабидан қўрқиб чекинмайман ҳеч.
Сенинг ваҳший қарашларинг мени қўрқитолмайди.

Кассий

О, худолар! Бу гапларга қандоқ қилиб чидайман!

Брут

Бу ҳали оз, бу ҳолвася.
То такаббур қалбинг тамом ёрилгунча телбалам.
Бундай дағдағалар билан қулларингни қўрқитгил.
Мен ўзимни хўрлармидим? Ё бемаъни жаҳлингни
Кўрган они хушомад-ла эгармидим бошимни?
Мен қасамёд қиламанки, ғазабингнинг захрини
Фақат ўзинг шимирасан қалқисанг ҳам, ўлсанг ҳам.
Бундан буёқ сен мен учун — ғазабланган чоғингда,
Эрмак бўлиб қоласан.

Кассий

Ҳо, гап шунгача етдим!

Брут

Сен ўзингни жуда яхши жангчима деб атадинг,—
Ундай бўлса бу мақтовни оқла, ахир, амалда.
Мени хурсанд қилар эдинг. Мен ўзимдан афзалроқ
Одамлардан ўрганишга жоним билан тайёрман.

Кассий

Ноҳақсан кўп масалада, Брут, менга нисбатан!
Мен ўзимни яхши эмас, ёшим улуғроқ дедим.
Хўш, «яхшиман» деганмидим?

Брут

Дедингни, йўқ, барибир.

К а с с и й

Мени бунча хўрлолмасди ҳатто Юлий Цезарь ҳам.

Б р у т

Қўй, гапирма! Сен ҳеч қачон журъат эта олмасдинг
Цезарь билан бунақанги муомила қилишга.

К а с с и й

Журъат эта олмас эдим?

Б р у т

Этолмасдинг.

К а с с и й

Наҳотки,
Журъат этолмасдим шундай муомила қилишга?

Б р у т

Ҳа, қасамёд қиламанки, журъат эта олмасдинг.

К а с с и й

Сенга бўлган ҳурматимни сунистеъмол этма,
Сўнг пушаймон бўладиган бир иш қилиб қўймайин.

Б р у т

Қилмишингдан пушаймон бўл! Сенинг қаҳру ғазабинг
Мени ҳеч вақт кўрқитолмас. Улар худди ел каби
Утиб кетар. Мен уларни ҳеч сезмайман. Чунки мен
Номус, виждон туйғулари билан қуролланганман.
Олтин сўраб ҳузурингга одам юборган эдим,—
Берганинг йўқ. Мен уларни тўплаш учун ҳар қандай
Ифлос воситалар қўллаб тубанликка бормаيمان.
Деҳқонларнинг чақасини шўрлик қадоқ қўллардан
Авраб олганимдан кўра, юрагимни пул қилиб
Сўқсам яхши бўлмайдими ва ҳар томчи қонимни
Драхмага айлантирсам минг бор афзал эмасми?

Аскарларга тўлаш учун пул сўрасам бермадинг.
 Шу иш сендан лозиммиди, қани Қассий, ўзинг айт?
 Мен шунақа муомила қилармидим Қассийга?
 Агар Брут, қандайдир бир ифлос пулни дўстидан
 Аяйдиган даражада хасис бўлиб қолса-чи,—
 О, худолар, майли барча чақмоғингиз Брутнинг
 Юрагини тешиб ўтсин, кўкрагини қилиб чок!

Қ а с с и й

Талабингни рад қилганим йўқ-ку.

Б р у т

Елгон гапирма!

Қ а с с и й

Рост айтаман! Аҳмоқ чопар сенга менинг сўзимни
 Бузиб етказибди. Брут, парчаладинг қалбимни!
 Биз дўстларнинг нуқсонини кечиршимиз лозим,
 Сен-чи, менинг нуқсонимни кўп ошириб юбординг.

Б р у т

Мени қаттиқ хафа қилиб қўйганлигинг сабабли.

Қ а с с и й

Мени севмайсан.

Б р у т

Севмайман сенинг нуқсонларингни.

Қ а с с и й

Ҳақиқий дўст бунақанги нуқсонларни сезмайди.

Б р у т

Хушомадгўйгина сезмас, ҳаттоки у нуқсонлар
 Худди Олимп тоғи қадар катта бўлганида ҳам.

К а с с и й

Бунда келинг, бунда келинг, эй, Антоний, Октавий,
 Қасос олинг мендан! Кассий жуда тўйди жонидан.
 Уни ёмон кўрар дўсти, биродари ранжитди,
 У қулларча таҳқирланди. Унинг ҳар бир гуноҳи
 Текширилган, қайд этилган ва ёзилган мукаммал,
 Таъна билан, айтилиши мумкин ҳар чоқ юзига.
 Фарёд чекиб, алам билан ўлишликка розиман.
 Мана олинг ханжаримни, кўкрагимни очаман.
 Бу кўкракда яширингандир олтинлардан қимматроқ,
 Плутоснинг¹ бойлигидан афзал бўлган бир юрак.
 Мен шу юрагимни, ўша, сенга бера олмаган
 Олтинларнинг эвазига бериш учун тайёрман.
 Ол қалбимни, ол, бўлмаса сени римли демайман!
 Ханжарингни кўксимга ур, урганигдай Цезарга.
 Жуда аниқ биламанки, ҳатто ўша дамда ҳам
 Мендан кўра Цезарни сен кўпроқ яхши кўрадинг.

Б р у т

Ханжарингни қинига сол! Истаганча ғазаблан
 Валокин мен пинагимни бузмайман ҳеч. Бу билан
 Сен ўзингнигина, дўстим, кўп шарманда қиласан.
 О, Кай Кассий, қўзичоққа ишинг тушган: кўзида
 Чақмоқтошдаги оловдан кўпроқ олов бўлмайди,
 Қайта-қайта сўксанг бир оз учқун чиқаради-ю
 Яна дарҳол совуб қолар.

К а с с и й

О, наҳотки Кай Кассий,
 Қонидаги туғёнларни босолмаган бир пайтда,
 Марк Брутга эрмак бўлиш учун яшаганмиди?

¹ Плутос — Қадимий Юнон мифологиясида бойлик худоси.

Брут

Сўзда мен ҳам енгилтаклик қилар эдим бир маҳал.

Кассий

Ҳа, хайрият ҳеч бўлмаса шуни эътироф қилдинг.
Қани менга қўлингни бер!

Брут

Қалбимни ҳам.

Кассий

О, Брут!..

Брут

Сенга нима бўлди, Кассий?

Кассий

Қизиққонлик онамдан
Менга мерос бўлиб қолган. Мени севсанг жаҳлимга
Чидайдиган даражада бўлиб севгин.

Брут

Хўп, Кассий.

Бундан буёқ, мени сўккан Кассий эмас, онаси
Дея фараз қиламан-у кечираман барини.

Шоир

(Саҳна ортидан.)

Лашкарбошилар олдига кирмоқчиман, йўл беринг!
Улар жанжаллашмоқдалар, ёлғиз қўйиб бўлмайди.

Люцилий

(саҳна ортидан)

Йўл бермайман!

Ш о и р

(Саҳна ортидан.)

Фақатгина ўлим мени тўхтатур!

Ш о и р чодирга чопиб киради. Орқасидан — Л ю ц и л и й,
Т и т н и й ва Л ю ц и й л а р киришади.

К а с с и й

Хўш, нима гап? Нега келдинг?

Ш о и р

Уят, лашкарбошилар!

Нима бўлди? Мен сизларни мурасага, дўстликка
Чақираман. Сўзларимга қулоқ солинг, мен, ахир,
Сиздан кўра бир кўйлакни олдин фиртган одамман.

К а с с и й

Ҳа-ҳа! Шоир, қофиянгнинг мазаси йўқ бу сафар!

Б р у т

Бу қанақа дағал одам! Йўқол нари бу ердан!

К а с с и й

Хафа бўлма, шунақароқ бу шоирнинг одати.

Б р у т

Валокин у ўз ўрнини билмас экан. Урушда
Бизнинг нима ишимиз бор бундай аҳмоқлар билан?
Қани, адаш, тез жўнаб қол!

К а с с и й

Ҳа, кета қол, кета қол!

Ш о и р кетади.

Брут

Қани, Люцилий, Титиний! Хабар қилинг, бошлиқлар
Одамларни ухлаш учун тезроқ жойлаштирсинлар.

Кассий

Сўнгра Мессалани олиб дарҳол ҳузуримизга
Қайтиб келинг.

Люциий ва Титиний кетишади.

Брут

Қани, Люций, менга бир оз шароб бер.

Люциий кетади.

Кассий

Мен бунчалик газаблана олишингни билмасдим,

Брут

Дўстим, Кассий, ҳисоби йўқ аламлардан хастаман,

Кассий

Фалсафангни унутибсан, енгилибсан гаьлардан.

Брут

Ғам кимни ҳам енгмас дейсан? Вафот этди Порция.

Кассий

Нима, нима? Порция?!

Брут

Вафот этди бечора.

Кассий

Қандай қилиб ўлмади қолдим худди шундай бир пайтда
Сенга қарши ҳужум қилиб? О, бу офир мусибат!
Хастамиди?

Брут

Хаста бўлти, Антоний ва Октавий
Кучайшиб кетгандан сўнг, ҳамда мени соғиниб,
Ақлу ҳушдан озибди-ю, чўғ ютибди, бечора.
Бу иккала шум хабарни битта чопар келтирди.

Кассий

Шундай ҳалок бўлибдими?

Брут

Ҳа.

Кассий

Худолар, худолар!

(Шароб ва шам кўтариб Люций киради.)

Брут

Етар ортиқ у тўғрида гаплашмайлик — май беринг!—
Мен шу майга барча низоларимизни фарқ этай.

Ичади.

Кассий

Қани, Люций, менга ҳам май қуйгил коса тўлдириб:
Марк Брутнинг муҳаббати учун қанча ичмайин,
Барибир ҳеч қонолмайман, доим унга ташнаман.

Ичади.

Брут

Титиний, кир!

Люций кетади.

Титиний билан Мессала киради.

Салом сенга, азиз дўстим Мессала!
Қани энди шамга яқин ўтирайлик ҳаммамиз
Ва келгуси ишимизни муҳокама қилайлик.

К а с с и й

О, Порция!

Б р у т

Утинанман, сўзни бас қил у ҳақда.—

Мессала, Марк Антоний ҳам ёш Октавий каттакон
Қўшин тортиб бизга юриш бошлаган эмиш,
Ва Филиппга қараб тўғри келаётган эмишлар.
Мен бу ҳақда мактуб олдим.

М е с с а л а

Мен ҳам шундай хат олдим.

Б р у т

Яна қандай хабарлар бор?

М е с с а л а

Октавий, Марк Антоний

Юзга яқин сенаторни қатл этибди, уларни
Фитначи деб алоҳида рўйхатга олишиб.

Б р у т

Бу ҳақдаги маълумотлар бир-бирдан фарқ этар.
Етмиш қурбон бор дейилган менга келган мактубда.
Ва буларнинг орасида Цицерон ҳам бор эмиш.

К а с с и й

Цицерон ҳам?

М е с с а л а

Ҳа, Цицерон ҳалок бўлди. Уни ҳам
Қонундан тишда дея эълон қилишганмиш. Соҳибим,
Хат ёзгани йўқми сенга марҳаматли рафиқанг?

Б р у т

Йўқ.

Мессала

Таажжуб.

Брут

Нега бундай савол бердинг? Ва ёки
Сенга биров бирор нарса ёзганмиди у ҳақда?

Мессала

Йўқ, соҳибим.

Брут

Агарда сен римли бўлсанг, тортинмай
Барча ҳақиқатни менга очиқ-ойдин айтиб бер.

Мессала

Сен ҳам римли сифатида шум хабарга чидагил:
Ўз-ўзини ҳалок этди сенинг ҳалол рафиқанг.

Брут

Алвидо, о, Порция! Биз ҳаммамиз ҳам ўламиз.
Жоним, сенинг бошингда ҳам битта ўлим бор эди,
Бу зарбага чидашимга куч беради шу фақир.

Мессала

Худди шундай улуғ қалблар улуғ мусибатларга
Бардош бера оладилар, ўзларини йўқотмай.

Кассий

Гарчи дилда мен ҳам шундай бир файласуф бўлсам-да
Аммо, маҳкам тутолмайман мен ўзимни бунчалик.

Брут

Қани гапни тирикларга кўчирайлик, бўлмаса.
Зудлик билан Филипп томон боришимиз керакми?

К а с с и й

Керак эмас.

Б р у т

Нима учун, сабабини айтиб бер?

К а с с и й

Майли, душман бизни излаб юра берсин яхшиси,
 Ўз кучини, маблағини беҳудага сарф этиб.
 Бизлар эса жойимиздан нари-бери қўзғалмай
 Кучимизни сақлаймизу бардам бўлиб турамиз.

Б р у т

Яхши далил йўл беради ўзидан соз далилга.
 Бу ердан то Филиппгача халқ бизга бўйсунди,
 Валокин ўз ихтиёри билан эмас: чунки халқ
 Жарималар, солиқлардан ғазабланган жуда ҳам.
 Агар душман шу ерлардан ўтса, биздан норози
 Бўлишганлар улар билан қўшилиши мумкиндир,
 У чоқда ёв кучаярди бу аҳволдан руҳланиб.
 Биз ёвни бу афзалликдан, шаксиз, маҳрум этамиз
 Филипп яқинида шартта қирқиб унинг йўлини,
 Норозилар эса унинг орқасида қолади.

К а с с и й

Дўстим, қулоқ сол...

Б р у т

Шошмай тур, тамом қилай сўзимни.—
 Ҳа, шуни ҳам билинларки, барча дўстларимизни
 Тўплаб олдик, қўшинимиз беками кўст, мукаммал,
 Куч-қувватга тўлиб турган бир пайтимиз, ёв эса
 Кундан-кунга ўсмоқдадир, фурсат қўлдан кетмасин.
 Одамларнинг ишида ҳам худди денгиздагидай

Кўтарилиш, тошиш пайти бўлур, бу пайт уларни
 Суръат билан бахтга элтар, фурсат ўтмаган бўлса,
 Агар бу хол юз бермаса, одамларнинг ҳаёти
 Бутун умр саёзликда, бадбахтликда ўтади.
 Биз шу пайтда тўлқинларнинг чўққисида турибмиз.
 Бизга хизмат қиладиган оқим билан бирлашиб
 Оқишимиз керак, йўқса бахтни қўлдан берамиз.

К а с с и й

Ундай бўлса, қани олға! Мен ҳам лашкарларимни
 Тўғри Филипп яқинига олиб боравераман.

Б р у т

Мана, кенгаш тугагунча тун ҳам кириб қолибди.
 Ҳа, одамни заруратга бўйсундирар табиат,
 Жиндак ухлаб қарзимизни ўтай қолайлик унга.
 Ҳамма нарса ҳал бўлдимиз?

К а с с и й

Ҳа, ҳаммаси ҳал бўлди.
 Хайрли тун! Эрта билан отланамиз сафарга.

Б р у т

Люций!

Л ю ц и й киради.

Тунги либосимни бер.

Л ю ц и й кетади.

Титиний, Мессала,
 Хайрли кеч.— Хайрли кеч, олижаноб Қай Кассий.

К а с с и й

О, азизим, биз бу тунни бир оз хунук бошладик!
 Майли, Брут, бундан буёқ бундай низо, жанжаллар
 Орамизни ҳеч бузмасин.

Брут

Ҳаммасини унутдик.

Кассий

Хўп, бўлмаса хайр энди.

Брут

Хайрли кеч, азизим.

Титиний ва Мессала

Хайрли кеч, Брут.

Брут

Хайр, хайрли тун ҳаммага.

Брутдан бўлак ҳамма кетади.

Тунги либосни кўтариб Люций киради.

Брут

Қани, либосимни бер-чи. Удинг қани?

Люций

Чодирда.

Брут

Мудраб ётибсанми, шўрлик, нима, уйқунг келдимиз?

Койимоқчимасман сени: чарчагансан жуда ҳам!

Айт, Клавдий яна бирор киши билан кирсинлар,

Чодиримда ёстиқларни тўшаб ухлай қолсинлар.

Люций

(чақиради)

Варрон, Клавдий!

(Варрон билан Клавдий киради.)

В а р р о н

Соҳибим, бизни чақирдингизми?

Б р у т

Ҳа, сўрайман, чодиримда ухлай қолинг, бу кеча.
Эҳтимол, мен, кўп ўтмасдан сизни уйғотарману
Юборарман бир топшириқ билан Кассий олдиға.

В а р р о н

Тик туриб ҳам буйруғингни кутишликка тайёрмиз.

Б р у т

Йўқ, йўқ, дўстлар, ётинг. Балки бу фикрдан қайтарман.
Ҳа, топилди, мана, Люций, кўп ахтарган китобим:
Уни тунги либосимнинг чўнтағига мен ўзим
Солиб қўйибман.

Л ю ц и й

Эсимда, мен солганим йўқ эди.

Б р у т

Мени кечир, азиз ўғлим; бир оз паришонроқман.
Қодирмисан, кўзларингдан ҳайдаб бир оз уйқуни
Менга бирор нарса чалиб, қўшиқ айтиб беришга?

Л ю ц и й

Соҳибим, сен қай маҳалда истасанг, мен тайёрман.

Б р у т

Ҳа, азизим, истаб қолдим сени бир оз қийнайман,
Валокин сен меҳрибонсан.

Л ю ц и й

Менинг бурчим шунақа.

Брут

Истамасдим сунистеъмол қилишимни меҳрингни:
Мен биламан — ором керак, уйқу керак ёшликка.

Люций

Аммо, боя бир оз мизғиб олган эдим, соҳибим.

Брут

Жуда яхши; бир оздан сўнг яна ётиб ухлайсан.
Мен сени кўп ушламайман. Бу яхшилигинг учун
Мен ҳам сенга яхшиликлар кўрсатаман — ўлмасам.

Люций уд чалади ва қўшиқ айтади; қўшиқнинг охирига
бориб мудраб кетади.

Уйқусираб куйламоқда. Зарба ебди созандам,
Худди қўргошин гурзидай, оғир, ўлик уйқудан.
Хайрли кеч, азиз Люций! Мен бераҳм эмасман.—
Уйғотмайман сени зинҳор. Қалқиб кетиб, йиқилиб
Яна удни синдирмасин, олиб қўяй бир четга.
Ухла, азиз болам, ухла... Қарайин-чи хат чўпим
Турганмикан солиб қўйган саҳифамда. Ҳа, мана.
Бунча хира ёнади шам...

Цезарнинг руҳи пайдо бўлади.

А! Бу нима? Қимсан сен?

Балки менинг чарчоқ кўзим бу даҳшатли арвоҳни
Яратгандир. Яқинлашди. Ҳақиқатда бормисан?
Кўкда инган арвоҳмисан? Ва ё эзгу руҳмисан?
Ёки ёвуз арвоҳмисан? Ҳадемайин, даҳшатдан
Танамдаги қоним увиб қолади-ку? Қимсан, айт?

Рух

Сеннинг ёвуз арвоҳингман, Брут.

Брут

Нега келдинг, айт?

Р у ҳ

Сен Филлиппда учрашасан мен билан деб айтгали.

Б р у т

Демак, яна учрашамиз дегин?

Р у ҳ

Шундай, Филиппда.

Б р у т

Ундай бўлса яхши, сени мен Филиппда кутаман.

Р у ҳ ғойиб бўлади.

Қўрқувларим тугаганда ғойиб бўлдинг кўзимдан.
Мен суҳбатни бир оз чўзмоқ истар эдим. Ёвуз руҳ!
Ҳой, Клавдий, Люций, Варрон, уйғонинглар! Эй,
Варрон!

Л ю ц и й

Уд соз бўлди.

Б р у т

У ҳали ҳам чаламан деб ўйлайди.
Уйғонсанг-чи, Люций, ахир!

Л ю ц и й

Нима бўлди, соҳибим?

Б р у т

Уйқусираб қичқирдингми дейман, Люций, чамамда?

Л ю ц и й

Мен сира ҳам билганим йўқ, соҳиб, қичқирганимни.

Б р у т

Ҳа, қичқирдинг. Ё бир нарса кўриндими кўзингга?

Люций

Йўқ, ҳеч нарса.

Брут

Ундай бўлса яна ётиб ухлай қол!
Уйғон биродар, Клавдий! Кўзингни оч, эй, Варрон!

Клавдий

Хўш, соҳибим!

Варрон

Хўш, соҳибим!

Брут

Нима учун уйқунгизда қичқирдингиз иккингиз?

Варрон ва Клавдий

Қичқирдик? Биз?

Брут

Ҳа. Хўш, қани тушда нима кўрдингиз?

Варрон

Мен ҳеч нарса кўрганим йўқ, соҳиб.

Клавдий

Мен ҳам кўрмадим.

Брут

Биродарим Кай Кассийга саломимни етказинг:
Эрта билан барвақт туриб тез сафарга отлансин!
Биз сўнгидан йўл оламиз.

Варрон ва Клавдий

Ҳозир кетдик, йўлбошчим.

Кетишади.

V ПАРДА

БИРИНЧИ САҲНА

Филипп яқинидаги дала.

Октавий, Антоний ва уларнинг қўшини киради.

Октавий

Марк Антоний, муддаомиз, мана чиқди рўёбга,
Ев тепани эгаллайди, биз томонга тушмайди
Деган эдинг аммо, мана, акси бўлиб чиқди-ку:
Ев қўшини — ёнимизда. Бизнинг саволимизни
Кутмасданоқ Филиппда у бизга жавоб қилмоқчи.

Антоний

Мен уларнинг дилидаги муддаони англадим,
Не сабабдан бундай қилди,— жуда яхши биламан.
Бўлак жойда юришлари мумкин эди тентираб,
Аммо улар, ўзларининг гўё ботирлигини
Исбот қилиш мақсадида сохта шижоат билан
Биз томонга тушишдилар, аммо бари беҳуда!

Чопар киради.

Чопар

Қани, жангга тайёрланинг, тезда, лашкарбошилар!
Яқинлашиб қолди душман, жангнинг қонли белгисин
Бош узра баланд тутиб, раста-раста саф тортиб,
Фурсатни ҳеч ўтказмасдан ишга тушмоқлик лозим.

Антоний

Октави, сен қўшинингни, шошилмасдан, оҳишта
Саҳронинг чап томонидан душман сари олиб бор.

Октавий

Чап томондан сен борасан, мен ўнг ёқдан бораман.

Антоний

Нега эътироз билдирдинг сўзларимга, Октавий?

Октавий

Бу эътироз эмас, дўстим, фақат менинг хоҳишим.

Думбиралар чалинади. Брут, Кассий ва уларнинг
лашкарлари, Люцилий, Титиний, Мессала
ва бошқалар киришади.

Брут

Музокара бошламоқчи бўлиб турсалар керак.

Кассий

Тўхта, Титиний! Аввал бир гаплашиб кўрайлик.

Октавий

Хўш, Антоний, жангга сигнал бераверсинларми, айт?

Антоний

Йўқ, Октавий, шовша, бир оз ҳужум қилмай турай-
лик,—

Бунда келинг! Йўлбошчилар гаплашмоқчи сиз билан.

Октавий

Жой жойидан қўзғалиш йўқ, сигнал берилмагунча!

Брут

Зарбдан афзалроқ кўрасиз, сўзни, шундай эмасми?

Октавий

Сўзни кўпроқ севадиган сиз бўласиз, биз эмас.

Брут

Ёмон зарбга қараганда афзалроқдир яхши сўз.

Антоний

Зарби ёмон бўлган чоғда яхши гапни севгувчи
Сен бўласан, Брут! Ахир бежиз эмас эди-да,
Юлий Цезарь юрагига ханжар уриб, сўнгидан:
«Узоқ йиллар яшагил!» деб қичқирганинг.

Брут

Антоний,

Зарбинг қалай, бизлар учун маълум эмас ҳозирча,
Сўзларингнинг асалини эса Гибла¹ шаҳрининг
Арилари ўғирлашиб кетишганга ўхшайди.

Антоний

Нишини-чи?

Брут

Нишини ҳам гингиллашларини ҳам.
Чақишингдан олдин жуда ақлирасолик қилиб,
Пича дўқ ҳам қиладиган одатинг бор чамаси.

Антоний

Ўзингизни бошқачароқ тутувдингиз, ёвузлар,
Улуғ Цезарь кўкрагида қизил қонга беланиб,
Бир-бирига тўқнашганда ифлос ханжарларингиз.
Сиз Цезарнинг қаршисида маймунлардай иржайиб,
Кўппаклардай дум чайқашиб, қуллар каби букилиб
Турган чоғда, бадбахт Каска секин келиб орқадан
Гарданига ханжар урган. О, мунофиқ, беорлар!

¹ Гибла — Сицилияда ўзининг хушбўй асали билан шуҳрат қозонган бир шаҳар.

К а с с и й

Мунофиқлар!— Дўстим, Брут, миннатдор бўл ўзингдан;
Агар Кассий ҳарна қилса ихтиёрли бўлганда
Бу тил энди бизни ортиқ чақолмаган бўларди.

О к т а в и й

Қани, ишга! Агарда сўз сизни терлатган бўлса,
Иш қил-қизил суюқликка сизни расо белади.
Қаранг! Мана, тиф кўтардим фитначиларга қарши.
Бу тиф қачон филофига қайтади деб сўрарсиз?
Токи Цезарга урилган ўттиз учта зарбанинг
Қасосини олмагунча, ё иккинчи Цезарнинг
Қўли разил хиёнатни чопиб ташламагунча
Қилич қайтмас филофига!

Б р у т

Бунинг учун сен, Цезарь,
Ўз-ўзингни ўлдиришинг керак эди.

О к т а в и й

Аминман.

Сенинг қўлингда ўлайин деб туғилган эмасман.

Б р у т

О, йигитча, сен қанчалик олий насаб бўлмагил,
Тополмасдинг бундан кўра шарафлироқ ўлимни.

К а с с и й

Бола бундай шарафларга асло сазовор эмас,
У фирибгар фосиқ билан тузиб олмиш иттифоқ.

А н т о н и й

Ўзгармабсан ҳали ҳам сен!

О к т а в и й

Қани, кетдик, Антоний!
 Э, хоинлар сизни қонли жангга даъват этамиз.
 Агар қўрқоқ бўлмасангиз — жанг бошлаймиз бугуноқ,
 Қўрқоқ бўлсангиз агарда — кутишимиз ҳам мумкин.
 Октавий, Антоний ва уларнинг қўшинлари кетади.

К а с с и й

Эс, эй, шамол! Ур, эй, тўлқин! Олға сузинг, кемалар!
 Энди бизнинг тақдиримиз топширилган бўронга.

Б р у т

Менга қара, Люцилий.

Л ю ц и л и й

(Унга яқинлашиб.)

Хўш соҳибим...

(Улар секин суҳбатлашадилар.)

К а с с и й

Эй, Мессала...

М е с с а л а

Қанақанги буйруғинг бор, эшитаман, йўлбошчи?

К а с с и й

Биласанми, дўстим, бугун менинг туғилган куним.
 Қўлингни бер, Мессала. Сен менга гувоҳ бўласан,
 Мен ҳам, худди қачонлардир Помпей мажбур бўлган-
 дай,

Барча озодлигимизни эндиликда бир жангнинг
 Оқибати билан боғлаб қўйишликка мажбурман.
 Эпикурнинг ғоясига содиқ эдим,— биласан.
 Аммо энди у ғоядан бир оз айниб, ҳар турли

Хурофотга ишонаман. Биз Сардидан чиққанда,
 Икки катта бургут келиб олдингдаги байроққа
 Қўнди ҳамда суқлиқ билан жангчиларнинг қўлидан
 Овқат ея бошладилар. Улар Филиппга қадар
 Бизни кузатиб бордилар, аммо бугун эрталаб
 Иккиси ҳам учиб кетди. Ва уларнинг ўрнига
 Қарға-қузғун учиб келди, бошимизда айланиб,
 Орамиздан ўлаксалар ахтарганга ўхшайди.
 Соялари тепамизда худди машъум бир қафан
 Тўқиб ётган каби, гўё қўшинимиз ўлимга
 бораётгандай.

Мессала

Буларга ҳеч ишонма.

Кассий

Мен фақат

Қисмангина ишонаман; аммо руҳан дадилман,
 Ва аҳд этдим бутун хавфу хатарларни мустаҳкам,
 Шижоатли қадам билан босиб-янчиб ўтишга.

Брут

(Бир чеккада Люцилий билан суҳбатни давом этдириб.)
 Ҳа, шунақа, Люцилий, ҳа...

Кассий

Олижаноб Марк Брут.

Бизга ёр бўлсин худолар, дўстлар билан бирликда
 Пири бадавлат бўлайлик, осойишта қарийлик.
 Аммо дўстим, инсонларнинг иши қалқиб туради.—
 Гоҳи остин, гоҳи устун... Шул сабабдан энг ёмон
 Оқибатни муҳокама қилиб олиш лозимдир.
 Борди-ю биз жангда мағлуб бўлиб қолсак, бу суҳбат
 Бизнинг сўнгги суҳбатимиз бўлмасмикан, биродар?
 Агар шундай бўлиб қолса қандай чора кўрардинг?

Брут

Ўз-ўзини ўлдиргани учун бир вақт Катонни
 Сўкканимда асос қилиб олган ўша фалсафий
 Ақидага қараб туриб иш қиламан, азизим.
 Юз бериши мумкин бўлган фалокатдан ҳайқиқиб,
 Чўчиб, умр муддатини шошиб қисқартиришда
 Аллақандай бир қўрқоқлик ва тубанлик кўраман.
 Мен қаноат, сабр билан қуролланиб, тақдирга,
 Кўкнинг амру хоҳишига бўйсунаман, шубҳасиз.

Кассий

Қани, айт-чи, кўнармидинг, зафар аравасининг
 Орқасидан боришликка Рим кўчалари бўйлаб?

Брут

Йўқ, Кассий, йўқ! Олижаноб римликсан-ку, билиб қўй,
 Брут ҳеч вақт кишан билан Римга қайтиб бормайди,
 Унинг руҳи жуда юксак. Иди Март кунларида
 Биз бошлаган иш,— шу бугун тамом бўлади. Яна
 Қайтиб кўришамизми, йўқ — билолмадим. Сўнгги бор
 Узуримни қабул эту, мени кечир, азизим.
 Умрбод хайр, ҳа, умрбод хайр, дўстим, Қай Кассий.
 Тақдир дийдор кўриштира — хурсанд бўлиб кулармиз,
 Кўриштирмасачи — жуда яхши хайрлашдик, хайр.

Кассий

Умрбод хайр, ҳа, умрбод хайр, дўстим, Марк Брут!
 Тақдир дийдор кўриштира — хурсанд бўлиб кулармиз.
 Кўриштирмасачи — жуда яхши хайрлашдик, хайр.

Брут

Қани, кетдик! Қани энди бирор одам бўлса-ю
 Шу бугуннинг оқибатин илгаридан билолса!
 Ҳа, бўлар иш бўлди, кун ҳам бошланади ҳадемай,
 Шу ўзи бас, ҳаммасини ҳозир биламиз. Кетдик!

Кетишади.

ИККИНЧИ САҲНА

Жанг майдони. Жанг шовқинлари эшитилади
Брут билан Мессала киради.

Брут

Зудлик билан анов турган қўшинга бор, Мессала,—
Чоп, имконинг борича чоп, буйруғимни олиб бор:
У қўшин ҳам тезлик билан жангга кирсин. Пайқадим:
Октавийнинг аскарлари урушмоқда жуда бўш,—
Ҳа, тўсатдан ҳужум қилиб енгиш мумкин уларни.
Чоп, Мессала: ҳаммасини жангга чақир, жангга сол.

Кетадилар.

УЧИНЧИ САҲНА

Жанг майдонининг бўлак қисми. Жанг садолари.
Кассий билан Титиний киради.

Кассий

Қара, кўрдингми, Титиний: қочишмоқда аблаҳлар!
Ана энди мен ўзимнинг аскаримга душманман.
Қочган эди чидамасдан бизнинг байроқдоримиз,—
Уни ўлдириб байроқни тортиб олдим.

Титиний

О, Кассий,

Брут жуда барвақт солиб қўйди жангга аскарин.
Октавийдан голиб келиб бир оз қизиқиб кетди.
Ёвни талай бошладилар. Ана худди шу пайтда,
Марк Антоний, бизни тамом қуршаб олди тўсатдан.

Пиндар киради.

Пиндар

Соҳибим, қоч, тезроқ қочгил! Чодирингни Антоний
Эгаллади. Узоқроқ қоч, олижаноб Қай Кассий.

К а с с и й

Шу тепа хийла узоқ. Ана, қара, Титиний,
Кимнинг чодири ёнмоқда — меникими?

Т и т и н и й

Ҳа, Кассий.

К а с с и й

Агар менинг дўстим бўлсанг, Титиний, мин отимга,
Ҳо анови турган қўшин олдига тез чошиб бор,
Сўнгра, яна ҳузуримга чопганингча қайтиб кел,
Аниқ хабар келтир, улар душманларми, дўстларми.

Т и т и н и й

Фикрдан ҳам тезроқ учиб бориб, учиб келаман.

(Кетади.)

К а с с и й

Пиндар, уни кузатиб тур: манов тепаликка чиқ.—
Биласан-ку, мен узоқни кўролмайман,— далада
Нима кўрсанг ҳаммасини менга айтиб турасан.

Пиндар тепага чиқади.

Мен шу бугун туғилганман. Тамом бўлди муддатим,
Мен умримни қайси куни бошласам, ҳа — шу куни
Тугатаман. Бир даврани босиб ўтди ҳаётим.
Гапир, Пиндар, хўш нимани кўрмоқдасан?

П и н д а р

Соҳибим!..

К а с с и й

Хўш, нима гап?

Пиндар

Титинийга қараб ҳамма томондан —
 Суворийлар чопмоқдадир. Учиб борар у ҳамон.
 Ана энди улар уни қувиб етди деярлик...
 Аммо ана... Титиний.... ҳа, ана, отдан тушдилар.
 У ҳам тушди. Ушладилар! Эшитдингми, соҳибим?
 (Саҳна ортидан шодиёна қичқириқлар эшитилади.)
 Шодиёна қичқириқлар!

Кассий

Бўпти, энди қарама,—
 Оқибатни қўрқоқларча чўзиб турдим, қай хилда
 Асир олинишин кўриш учун содиқ дўстимнинг.

(Пиндар тепаликдан тушади.)

Менга яқинроқ кел, Пиндар! Сен, парфянин, қўлимга
 Асир тушганингда омон қолганлигинг туфайли,
 Қасам ичган эдинг, агар мен нимани буюрсам
 Ҳаммасини бажаришга. Қасамингда маҳкам тур.
 Бундан буёқ сен озодсан. Манов, Юлий Цезарнинг
 Танасини тешиб ўтган шарофатли ханжарни
 Кўксимга ур. Сўз қайтарма! Дастасидан ушла, ол!
 Мен юзимни бекитганда,— мана, бўлди, бекитдим,—
 Ханжарни ур!

(Пиндар унга ханжар уради.)

Юлий Цезарь, ҳа, қасосинг олинди.
 Яна худди ўша, сени ҳалок этган тиг билан.

(Улади.)

Пиндар

Мен озодман. Аммо, афсус, озодликни бошқача
 Бир йўл билан олишликни истар эдим!— О, Кассий,

Энди узоқ ўлкаларга қочар сенинг Пиндаринг.
Энди уни минг ахтарсин ҳеч тополмас римлилар.

Кетади. Титиний билан Мессала киради.

Мессала

Талафотни тенглаб олдик. Марк Антоний —

Кассийнинг

Лашкарини қандай енгган бўлса, бизнинг Брут ҳам,
Октавийнинг аскарини худди шундай енгди, соз!

Титиний

Ғоят хурсанд бўлур Кассий бу хабарни эшитса.

Мессала

Хўш, сен уни қаерда қолдирувдинг?

Титиний

Худди шу

Тепаликнинг ёнида, ҳа, қули билан бирликда.

Мессала

Анов ерда ётган ўша эмасмикан?

Титиний

Тирикми?

Ётган ўша — О, худолар!

Мессала

Бу ўшами Титиний?

Титиний

О, йўқ! Ўша эмас. Ортиқ Қай Кассий йўқ, Мессала.—
О, қуёш ҳам ботмоқдадир! Қуёш туннинг бағрига
Қизил шуъла сочиб ботганидай унинг кунни ҳам
Қизил қонга ботиб сўнди. Сўнди Римнинг қуёши!

Қора булут қоплаб олди уни! Тамом бўлдик — биз!
Ғалабага ишонмаслик уни ҳалок этибди.

Мессала

Уни ҳалок этган нарса бахтга ишонмасликдир.
О, гумроҳлик, ғамгинликнинг, маъюсликнинг фарзанди,
Йўқ нарсани нечун енгил ишонувчи зотларнинг
Хаёлига келтирасан? Туғилишинг — жуда тез,
Аммо туғилдингми, дарҳол ўлдирасан онангни.

Титиний

Ҳой, Пиндар! Ҳой, қаердасан?

Мессала

Уни ахтар, мен эса
Марк Брутнинг ҳузурига бориб бу шум хабарни
Унинг қулоғига санчай. Худди шундай, санчаман!
Ҳа, Брутнинг қулоғига бу хабарни эшитиш
Заҳарланган ўқнинг, ёки тешиб ўтган найзанинг
Азобига чидашдан ҳам кўп оғирроқ бўларди.

Титиний

Хўп, қани бор; мен ҳам тезроқ топа қолай Пиндарни.

Мессала кетади.

Эй, баҳодир Кассий, мени нима учун юбординг!
Ахир дўстларинг эди-ку мени қўршаб олишган.
Улар, сенга олиб бориб бериш учун, бошимга
Ғалабанинг гултожини кийгизишган эдилар.
Ахир эшитмаганмидинг шодиёна унларни!
Аммо, афсус, уларни сен бошқачароқ англабсан.
Бу гултожини бошингга кий. Сенинг азиз Брутинг
Олиб бориб кийгиз дея менга буюрган эди,—
Мен ҳам, мана, бу буйруқни ижро этдим. Марк Брут,
Қара, қандай кийгизибман гултожини Қай Кассийга.—

О, худолар, кечирасиз — бурч римлига буюрур:
Титинийга санчилмоғи лозим Кассий ханжари!

(Узига ханжар уради.)

Жанг шовқинлари. Мессала, Брут, Еш Катон,
Стратон, Волумний ва Люцийлар киришади.

Брут

Қани, Мессала, қаерда, у қаерда ётибди?

Мессала

Мана бу ерда,— кўксида йиғламоқда Титиний.

Брут

Йўқ, Титиний кўкка қараб ётибди-ку.

Еш Катон

У ўлган.

Брут

О, ҳали ҳам қудратлисан, Юлий Цезарь! Бу ерда
Рухинг ҳамон кезмоқдадир, бизга қарши қаратиб
Ўзимизнинг тигимизни.

(Узоқдан жанг шовқинлари эшитилади.)

Еш Катон

О, баҳодир Титиний!

Қаранг, қандай безатибди гултож билан мурдани.

Брут

Булар каби икки римли энди ортиқ топилмас.
О, сен, сўнгги римли, хайр, бир умрга алвидо!
Сендай зотни асрларча яратолмас энди Рим.—
Дўстлар, ҳозир олдингизда тўкадиган кўз ёшдан,
Кўпроқ кўз ёш қарздорман олижаноб Кассийга.

Мен уларни тўлаш учун вақт топаман, Қай Қассий.
 Қани юринг, дўстлар, Фазос¹ оролига хокини
 Жўнатайлик. Агарда у дафн этилса шу ерга
 Руҳан жуда тушиб кетган бўлар эдик. Қани, юр,
 Люцилий, юр сен ҳам Катон,—энди жангга қайтайлик.
 Қани, Лабион, Флавий, қўшинларни бошлангиз.
 Ҳали ёруғ. То қоронғу тушганича жангларда
 Бахтимизни яна бир бор синаб кўрамиз, дўстлар.

Кетишади.

ТҮРТИНЧИ САҲНА

Жанг майдонининг яна бошқа бўлаги.

Жанг шовқинлари. Урушганлари ҳолда ҳар иккала тарафнинг
 қўшинлари киради. Сўнг Брут, Еш Катон, Люцилий
 ва бошқалар киришади.

Брут

Ҳамшаҳарлар, бўш келмангиз! Чекинмангиз орқага!

Еш Катон

Фақат кўрқоқ чекинади! Ким орқамдан боради?
 Мен номимни айтиб баланд қичқираман майдонда:
 Мен—Катоннинг ўғлиман, ҳа, эшитдингми, халойиқ?
 Мен—золимлар душманман, ватанимнинг дўстиман!
 Мен—Катоннинг ўғлиман, ҳа, эшитдингми, халойиқ?

(Жангга ташланади.)

Брут

Мен эса-чи—Марк Брутман!—Ватанга дўст Брутман!
 Майли ҳамма билиб қўйсин менинг Брутлигимни!

Урушганларича кетишади. Душман зарбидан Катон ҳалок
 бўлади.

¹ Фазос—Оталар денгизидаги бир отанинг номи.

Люцилий

Эсизгина, олижаноб йигит, ҳалок бўлибсан.
 Сен ҳам худди Титинийдай ботирларча жон бердинг,
 Ва Катоннинг асл ўғли эканингни кўрсатдинг!

Биринчи жангчи

Ё таслим бўл, ёки ўлим!

Люцилий

Улмак учун сенга мен
 Таслим бўлмаман. Буни ол (*пул таклиф этади*) ва тез
 мени ҳалок эт.
 Марк Брутни ўлдиргину, шуҳрат қозон, биродар.

Биринчи жангчи

Бизга мумкин эмас, олий насаб асир!

Иккинчи жангчи

Иўл беринг!
 Антонийга хабар бергил, Брут қўлга тушди деб.

Биринчи жангчи

Ҳозир бораман. Ҳа, ана келиб қолди ўзи ҳам.

Антоний киради.

Иўлбошчимиз, Брут қўлга тушди, асир олинди!

Антоний

Қаерда у?

Люцилий

У соппа-соғ, омон, эсон, Антоний.
 Шунини яхши билиб қўйгил, олижаноб Марк Брут
 Тириклайин ҳеч кимсага асир тушмас ҳеч қачон:
 Уни уят, бадномликдан асрамоқда худолар.

Брут сизга тирик ҳолда дуч келадими, ва ё
Улик ҳолда учрайдими, барибир, у ўзига
Хиёнатни раво кўрмас, раво кўрмас ҳеч қачон.

Антоний

Ҳа биродар, гарчи асир муҳим асир бўлса ҳам,
Аммо инон, Брут эмас. Қани, унинг ёнида
Фахрий қоровулга туринг!
Қошки бундай азамат
Душман эмас дўстим бўлса, қандоқ яхши бўларди.
Билинг, Брут тирикмикан, ё ўлганми, хабарин
Дарҳол менга — Октавийнинг чодирига юборинг.

Кетадилар.

Жанг майдонининг бошқа қисми.

Брут, Дарданий, Клит, Стратон ва
Волумнийлар киришади.

Брут

Қани, қолган-қутганлари шўрлик қўшинимизнинг,
Шу қояда дамимизни пича ростлаб олайлик.

Клит

Статилий бизга қараб машъал чайқади, аммо
Қайтгани йўқ,— асир тушган, ёки ўлдирилгандир.

Брут

Клит, ўтир! «Ўлдирилган» — фақатгина шу сўзни
Эшитмоқдамиз. Қулоқ сол, Клит... (*қулоғига*
ниманидир шивирлайди.)

Клит

Менми? Ўлсам ҳам.

Брут

Бўлмаса жим.

Клит

Мен ўзимни ўлдирганим яхшироқ.

Брут

Дарданий сен... *(қулоғига шивирлайди.)*

Дарданий

А? Бу ишни мен қилишим керакми?

Клит

Дарданий!

Дарданий

Клит!

Клит

Қандай даҳшатли юмушни Брут сендан сўради?

Дарданий

Мени ўлдир, деди.— Қара, Брут ўйга чўммоқда.

Клит

Олижаноб юрак ғамга, мусибатга шу қадар
Тўлибдики, ҳатто унинг кўзлари ҳам намланди.

Брут

Дўстим Волумний, сўзимга қулоқ бергил бир нафас.

Волумний

Эшитаман, йўлбошчим, хўш?

Брут

Гапим шундан иборат:

Менга икки бор кўринди Юлий Цезарнинг руҳи.
Биринчи бор у Сардида пайдо бўлди кечаси.

Иккинчи бор эса бугун кечаси у шу ерда —
 Ҳа, Филиппда, пайдо бўлди. Мен биламан, муддатим
 Тамом бўлди, битди, дўстим.

Волумний

Ундай дема, Марк Брут.

Брут

Дўстим Волумний, мен бунга ниҳоятда аминман.
 Ана, қарагил, нималар юз бермоқда оламда.

Саҳна орқасида босиқ шовқин эшитилади.

Ев жар ёқасига бизни қувиб тиқди. Яхшиси,
 Кутмасданоқ бизни жарга иргитишин душманнинг,
 Биз ўзимиз ташланайлик жаҳаннамнинг қаърига.
 Дўстим — бирга ўқигандик иккаламиз мактабда.
 Уша эски дўстлигимиз ҳақи, сендан сўрайман:
 Қиличимни ушлаб тургил — ўзим унга ташланай.

Волумний

О, азизим Брут, дўстлик қобил эмас бу ишга.

(Яна шовқин.)

Клит

Қочайлик тез! Ортиқ туриш мумкин эмас бу ерда.

Брут

Хайр, Клит! — сенга ҳам хайр! Сенга ҳам хайр,
 Волумний!

Стратон шу топгача мудрадинг сен, сенга ҳам
 Хайр, дўстим Стратон! Менинг азиз дўстларим,
 Ҳар ҳолда мен умр бўйи дўст танлашда ўзимга
 Янглишмаган эканман, ҳа, шу сабабдан қалбим шод.
 Марк Антоний ва Октавий разил ғалаба билан
 Қозониши мумкин бўлган шуҳратга қараганда,
 Мағлубият куни менга кўпроқ шуҳрат бахш этур.

Хўп, бўлмаса ҳаммангизга хайр, дўстлар, алвидо!
 Ўз умрининг қиссасини айтиб бўлди Марк Брут.
 Тун сўндирад кўз нурини, тан истайди осойиш,
 Ҳа, фақат шу осойиш деб меҳнат қилди доим тан.

Шовқин. Саҳнанинг орқасидан: «Қочинг! Қочинглар!
 Қочинглар!» деган қичқириқлар эшитилади.

К л и т

Юр, қочайлик, йўлбошчим, юр!

Б р у т

Сизлар қоча берингиз!

Мен — орқангиздан бораман.

Брут ва Стратондан бўлак, ҳамма кетади.

Сен ўзингнинг соҳибинг

Билан бирга қол. Сен — менинг садоқатли дўстимсан,
 Сафдошимсан, Стратон. Бутун умринг номус, ор
 Нури билан жилоланди. Қиличимни ушла-ю,
 Мен қиличга ташланганда, сен тескари қараб тур,

Хўпми, дўстим!

С т р а т о н

Энг аввало қўлингни бер, соҳибим.

Алвидо!

Б р у т

Хайр, хайр, дўстим! Мана, Цезарь, мамнун бўл!
 Менинг учун кўп енгилдир ўз кўксимга тиф урмоқ.

Қиличга ташланиб ўлади. Жанг тугаганини билдириб
 трубалар чалинади. Октавий, Антоний, Мессала
 Люций ва аскарлар киришади.

О к т а в и й

Хўш, манов ким?

Мессала

Марк Брутнинг қули. Қани Соҳибинг?

Стратон

Брут асир тушгани йўқ сенга ўшаб, Мессала,
Ғолибларга, фақат ўтда ёндирсин деб, хокини
Қолдирди у. Елғиз Брут енга олди Брутни,
Энди ҳеч ким мақтанолмас мен ўлдирдим уни деб.

Люцилий

Брут сизни мана қандай қаршилади.— Марк Брут
Раҳмат сенга: исбот қилдинг Люцилийнинг ҳақлигини.

Октавий

Мен сўрайман, Марк Брутнинг барча мулозимлари,
Энди менга хизмат қилинг. Хўш, қани, сен биродар,
Меникида яшашликни истайсанми?

Стратон

Ҳа, агар

Маъқулласа Мессала.

Октавий

Хўш, фикринг қалай, Мессала?

Мессала

Стратон, қандай қилиб ўлди, менинг йўлбошчим?

Стратон

Мен қилични ушлаб турдим, у қиличга ташланди.

Мессала

Ундай бўлса, майли, уни олақолгил. Ахир у
Кўрсатибди Соҳибига энг охирги ёрдамни.

Антоний

Римлиларнинг энг покиза ва энг олижаноби
Брут эди ҳеч шубҳасиз. Барча фитначиларни
Галаёнга руҳлантирган куч Цезарга нисбатан
Бўлган ҳасад эди, фақат Брут бундан мустасно.
Фақатгина Брут умум манфаатини ўйларди.
Уни руҳлантирган буюк, олий фикрлар эди.
Гоят гўзал эди, дўстлар, Марк Брутнинг ҳаёти.
Унда яхши фазилатлар шу қадар кўп эдики,
Ҳатто табиат ҳам туриб, «Ҳа, бу инсон эди!» деб
Айта олган бўлур эди ҳаммага ҳам бегумон.

Октавий

Унга ҳурмат юзасидан дафн маросимини
Эҳтиром ва одоб билан тўла адо этайлик,
Бугун тун чодиримда ва муносиб равишда
Безатилган ҳолда, Брут, ётсин худди жангчидай.—
Жанг тугади, хабар қилинг, трубалар чалинсин!
Биз бугунги бахтиёр кун бизга нима бахш этса
Ўртамизда баҳам кўриш учун борайлик, дўстлар.

Кетишади.

П а р д а